

# UNITÁRIUS ÉLET

XXXIV. ÉVFOLYAM, 2. SZÁM

1980. MÁRCIUS—ÁPRILIS

## „Emberség — a világ világossága”

„Igen sokat hivatkoztam egy »emberibb« építészet-re, megpróbálom hát elmagyarázni, mit jelent számomra mint építész számára ez a szó. Az organikus építészethez hasonlóan az emberi lénynek is belső természetű tulajdonsága az emberség. Valamint a naprendszer arányait fényévekben mérjük, ugyanígy a belső fény az emberség mértéke. Ez a megfontolás: az Ember mint világosság, felette áll minden számításnak. Mint a napvilág a természetet, úgy ragyogja be ez a belső fény — az emberi fény — az emberi szellemet.

Az emberi fény az ösztönök felett áll. Emberi képzetünk e belső fény szülötte, ennek jegyében alkot és munkálkodik: ha meghal, tovább árad a létezés fénye ugyanígy, miként az emberben élt. Megvilágosítja az ember szellemét, és ha életünké válik, ha sugárzik belőlük a fény: egész fajtánkat beragyogja. Az emberi életben, az emberi munkában sugárzó fény igenlése igaz boldogságunk záloga.”

Frank Lloyd Wright, a huszadik század építészetének egyik legnagyobb alakja, az unitárius papfiú és hívő ember írta le e sorokat, amelyeket mottóul választottam, emlékezve ennek az unitárius hitnek alapítójáról, Dávid Ferencről. 1979 az Ő emlékestendeje volt, és sokan és sokat foglalkoztak vele. Megállapították kultúrhéroszi nagyságát, méltatták irodalmi jelentőségét, bemutatták előfutári jelentőségét az emberiség gondolkodásának fejlődéstörténetében. Csak mi unitáriusok maradtunk adósak a mélyen hívő ember belső fényével és gazdagságával alkotó igaz ember megrajzolásával. Próbáljuk hát ezt a képet fölvezetni.

A XVI. század közgondolkodása korábbi előzményekre épül fel. Egy hatalmas gazdasági, szellemi és társadalmi forradalomra, amely megbontja a középkor zárt és szentesített világképét, egyházi dogmákkal hitelesített világnézetét. Felveti — sokszor a megoldás igénye nélkül — az élet valamennyi sorskérdését. Ez a forradalom a reneszánsz. Okait most ne kutassuk, inkább azokat a „miérteket” nézzük, amelyek benne voltak a levegőben és benne éltek az emberségben is, csak éppen felvetésük volt időszerűtlen a reneszánsz előtt. Ilyen sarkalatos probléma mindjárt az egyén, az individuum joga és kötelessége. De nem kevésbé fontos a világ dinamikus szemlélete, az ember fejlődésének a gondolata, a történelem kérdése, a hiteles forrásokhoz való visszatérés, az „ad fontes” szabálya. Mindezekből természetesen következik az ember méltóságának tézise, amelyet Wright a fenti idézettel húzott alá, fejezett ki a huszadik században, de amelyik benne égett a tizenhatodikban is.

A reformáció sokat átvett e szellemi forradalomból. Soha nem érezte azonban ezeknek az eszméknek forradalmasító erejét, hanem átgyúrta, teologizálta, doktrína és dogma tekintélyére emelte, és beledolgozta egy újabb hittani rendszer merev és korlátozó dogmatikájába, amellyel éppen olyan változtathatatlan hitelvi rendszer kiépítésére tört, mint a középkori egyház volt. Hallatlan értéke van a reformációnak, nagyszerű emberek voltak a reformátorok, de a vallásos élet teljességében nem tudták megragadni a fejlődést, ami a

középkor után el kellett hogy következzen, és amelyet a reneszánsz megálmodott, megfogalmazott, bár megvalósítani soha nem tudta.

A hitújítás mozgalma mellett azonban volt egy tábor, amely a vallásos élet területén kísérelte meg teljesedésbe vinni mindazt, amit a reneszánsz általában megfogalmazott. Az egyén vallásossága és személyes intenzív hite, a vallásos élet dinamizmusa és történetisége, valamint fejlődése, az ad fontes szabályának következetes véghezvitele a Szentírással, a kereszténység alapvető szentkönyvével kapcsolatban is, olyan felfedezések, amelyek nem teológiai alapon születtek ugyan, amelyek a reneszánsz gyermekei ugyan, de gazdaggá elmélyültté és áldottá tehettek — és tették is — a tizenhatodik század emberének vallásosságát. Erőt és önbizalmat sugározhattak számára. Valóban a wrighti belső fényt sugárzó emberi méltóság ideálját öntötték formába. Orvosok, földrajztudósok, nyelvészek, a korszak szellemi életének egyéb kiválóságai kapták meg az „eretnek” bélyegzőt, mert felülálltak a dogmatikákon, mert bontogatni merték a dogmák sziklaszilárdnak látszó falait, és élővé próbálták tenni a vallásos hitet.

Dávid Ferenc ennek a vallásos reneszánsznak képviselője. Arculata annál is érdekesebb, mert alapos és erős teológiai iskolán ment keresztül indulásakor, és nem természettudományos vagy nyelvész oldalról jött. E tény egészségesen fegyelmezte az új igazságok feltárásánál, de tiszta hite és igazságot kereső lelke nem engedte megállásra a vallás igazságainak tisztázása útján. Hányszor hangzott el a vád, hogy felelőtlen újtó, akinek csak a keresés fontos, és nem a találat, holott mennyi aggálllyal és féltéssel ír barátjának, Paleolognak, egy-egy újabb igazság megismerésekor: újra meg újra átvizsgáltam, és a szentírással egybevettem gondolataimat, és csak ezt látom igazságnak. Vádolják, hogy Isten fiát alantas emberi sorra húzta le, holott elfeledkeznek róla: annyira becsülte és tisztelte az embert, annyira hitt méltóságában, hogy Jézust is közéjük merte sorolni, húsból és vérből való embernek. Mintha úgy érezte volna ő is, mint a késői tanítvány: „Mint a napvilág a természetet, úgy ragyogja be ez a belső fény — az emberi fény — az emberi szellemet.”

Ez pedig kötelez bennünket is, ma élő tanítványokat! Dávid Ferenc szellemi öröksége nem jelent kevesebbet, mint hogy a reneszánsz embereszmény vallásosságát gyakorlati életünkben valósítsuk meg. Az egyén, az individuum joga és kötelessége a közösség keretein belül önmagát megélni és megvalósítani. Mert „az emberi munkában sugárzó fény igenlése igaz boldogságunk záloga”. De nem kevésbé fontos a világ dinamikus és történeti szemlélete. Lehet, hogy vannak olyanok, akiket a történetiség, a fejlődés szemlélete kiábrándít, én azonban azt hiszem — s ebben Dávid Ferencet követjük —, hogy a történelem felelősségre tanít, amire oly nagy szüksége van az emberiségnek. Minél nagyobb energiák halmozódnak az emberiség kezén, minél több gép áll szolgálatába, annál nagyobb a felelőssége annak, hogy ezt a hatalmat jóra használja

fel, békességes alkotómunkára, nem pedig nyomorúság okozására. Ez az ember jézusi méltóságának is előfeltétele. A békesség — amely különben Dávid Ferenc tanításainak is erősen aláhúzott gondolata — az élet kiteljesedésének egyetlen lehetősége. Az ellene elkövetett bűnök a legsúlyosabb támadások az emberség és az emberiség ellen.

Minden közösségnek — így az Unitárius Egyháznak is — feltétlen joga, hogy alapítójának és nagy embe-  
reinek tanításaiból leszűrje azt a tanulságot, ami leg-  
többet mond saját életében. A ma élő unitárius nem-  
zedék a jézusi szinten élő és felelősséget érző ember  
hitét és igazságát szűri le Dávid Ferenc tanításaiból!

Szász János

## Dr. Lékai László bíboros kitüntetése

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa dr. Lékai László bíboros, esztergomi érseknek, a magyar katolikus püspöki kar elnökének a magyar állam és a katolikus egyház között kialakult jó viszony munkálása, a nemzeti összefogás mélyítése, valamint a hazai és nemzetközi béketörekvések érdekében végzett kimagasló tevékenysége elismerésül, 70. születésnapja alkalmából a Magyar Népköztársaság rubinokkal ékesített Zászlórendjét adományozta.

A kitüntetést Losonczy Pál, az Elnöki Tanács elnöke adta át. A kitüntetés átadásánál jelen volt Aczél György, a Minisztertanács elnökhe-

lyettese, Sarlós István, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának főtitkára, Katona Imre, az Elnöki Tanács titkára, Miklós Imre államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke. A katolikus egyház képviselőjében dr. Ijjas József kalocsai érsek, Kádár László egri érsek és dr. Cserháti József püspök, a magyar katolikus püspöki kar titkára volt jelen.

Dr. Lékai László bíborost hetvenedik születésnapján és magas kitüntetése alkalmából dr. Ferencz József püspök és Bartók Béla főgondnok köszöntötték.

A KÜNG ÜGY VISSZHANGJA:

## A vatikáni válasz

Niederstein Péter, a svájci Graubünden kanton taminsi gyülekezetének szabadelvű protestáns lelkésze, ismert író, aki egyben a Schweizerisches Verein für Freies Christentum szervezetének alelnöke, 1980 januárjában nyílt levelet írt II. János Pál pápának. E levél előbb jan. 2-án, a kanton lapjában a „Der Bündner Protestant”, majd a Schweizerisches Reformiertes Volksblatt c. szakszemle febr. 14-i számában jelent meg. E terjedelmes és utalásokban gazdag levél tartalmi ismertetése meghaladná lapunk terjedelmét. Sok utalás történt benne azokra az ökumenikus találkozókra és együttműködésekre, melyek a kanton területén a katolikusok és protestánsok között az elmúlt években megvalósultak. A levélben említést tett egy néhai Filep Imrétől hallott adomára is. Niederstein levelére a Vatikántól az alábbi válasz érkezett.

Az államtitkárság

Kelt a Vatikánban, 1980. január 15-én.

Az Államtitkárság igazolja Niederstein Péter taminsi lelkész úrnak f. év jan. 7-ről keltezett levelét, és baráti üdvözlettel átnyújtja az Osservato Romano német nyelvű hetilapjának legutóbbi számát. E számában a Pápának néhány megnyilatkozása olvasható, melyek legutóbbi törökországi útja során hangzottak el. Ezekből választ nyerhet a levélben felvetett néhány kérdésre. Ami a tanítási jog sérelmezett elvonását illeti, szükséges rámutatnunk arra, hogy az illetékes pápai bizottság megítélése szerint, ebben az esetben sérelmet szenvedett, mind elvi, mind gyakorlati vonatkozásban az az azonosulás, melyet a katolikus egyház teológusaitól elvár. Így néhány gondot okozó kérdést közvetlenül az érintett teológushoz kellene intéznie, aki kötelezve volt arra, hogy a neki fontosnak tűnő eredményeket olyan formában és olyan mértékben vigye be az összegyűlt életbe, hogy azok a lehető legnagyobb számú hívő számára igazi lelki gyümölcsöket érlelhessenek.

Mons. G. G. RE, ülnök

## Képes Újszövetség magyar nyelven

A Magyar Biblia Tanács legutóbbi ülésén tájékoztatást adott a magyar nyelven kiadott és az utóbbi 30 esztendőben eladott bibliákról.

A Károli-féle fordítás különböző típusaiból összesen 319 ezer példány jelent meg, míg az új fordítású protestáns bibliából 77 ezer. A református sajtóosztály raktárában mind a Károli, mind az új fordítású bibliából megfelelő példányszám van, és ezek a protestáns könyvesboltban is megvásárolhatók.

A Magyar Biblia Tanács a Bibliatársulatok Világszövetségének támogatásával 1980-ban 20 ezer példányban szeretné magyar nyelven megjelentetni az új fordítású Újszövetség szövegével a Képes Újszövetséget. Ez a kiadvány eddig hat különböző nyelven jelent meg. A könyvnek közel 200 művészi színes fényképe van, melyet a bibliatársulatok világszövetsége térítésmentesen bocsát a magyar kiadás rendelkezésére. A képes Bibliában látható felvételek a bibliai helyszínek mai felvételeit mutatják. A kiadványt az Egyetemi Nyomda fogja előállítani.

## Amerikai vendég látogatása

Budapesten járt az amerikai képviselőház kereskedelmi bizottságának delegációjával dr. Joseph Fisher parlamenti képviselő. Az amerikai nagykövetség útján jelezték azt az óhajukat, hogy szeretnék meglátogatni püspökünket és főgondnokunkat. Jan. 13-án de. látogatást tettek a püspöki irodában, kíséretükben volt Kenneth H. Bailey, a budapesti amerikai nagykövetség ugyancsak unitárius vallású első titkára és felesége, utóbbiak évekkor elelőtt a washingtoni unitárius gyülekezetben kötöttek házasságot.

Részt vettek a vendégek a vasárnap d.e. istentiszteleten, melyen Huszti János lelkész prédikált. Dr. Ferencz József püspök az istentisztelet végén bemutatta és köszöntötte a vendégeket. Dr. Fisher több cikluson át az amerikai unitárius-univerzalista egyház világi elnökének tisztét töltötte be, felesége pedig éveken át a vasárnapi iskolában, a gyermek-istentiszteleten tanított. Dr. Fisher meleg, közvetlen hangon köszönte meg az üdvözlést és tolmácsolta az amerikai unitáriusok jelenlegi elnökének, dr. Pickettnek köszöntését. Az istentisztelet után a vendégek Huszti János lelkész lakásán kedves időt töltöttek el az egyház és a budapesti gyülekezet vezetőinek társaságában.

Lapunk kedves olvasóinak

kellemes húsvéti ünnepeket kívánunk

# Harmincöt esztendő

Amikor a tollat kezünkbe vesszük, azon gondolkodunk, hogy az értékelés rendjén a múlt, a jelen vagy a holnap jövendő kapja a részletesebb hangsúlyt.

A harmincöt esztendő régen alig volt több, mint egy átlagos emberöltő. Ma igen jelentős korszak, mely a második világháború utáni változásokat pergeti emlékezetünk előtt.

1945-ben hallgattak el a fegyverek hazánk földjén, hónapokkal korábban a keleti országrészben és április 4-én a nyugati határvidéken is.

Mi hívő emberek örömmel adunk hálát az egy igaz Istennek, hogy immáron harmincöt esztendeje béke van, nincsen háború. Ez a békeszünet hosszabb a korábbiaknál. A világ egy nagy részén, így hazánkban is, ez alatt az idő alatt megváltozott a társadalmi rend. Megszűnt a kizsákmányolás és a szocialista társadalom körülményei között jókedvű emberek építik a jövendőt.

Tudjuk, hogy az építés munkája ma sem könnyű. A múltnak sok nehézségét, terhét kell legyőzni. Régi begyökerezett elképzeléseket kell újjá formálni. Nemcsak a lerombolt épületeket, gazdaságot, ipart kellett felépíteni, hanem új lelkületet formálni a dolgozó ember szívében. Nem másnak, nem kizsákmányolónak, hanem magának, gyermekeinek, unokáinak építette és építi ma is az országot.

A korábbi évtized csendessége helyett, ma újra hidegháborús szelek fújdognak. A szabadságot, melyet a szovjet csapatok véraldozata harcolt ki részünkre, meg kell védeni, a mai támadókkal szemben.

A világpolitika eseményei minket sem hagynak érintetlenül. Oda kell figyelni minden ellenséges megnyilatkozásra. Válaszolnunk kell az igaztalan támadásokra. A megingóknak meg kell magyarázni, hogy az új társadalmi rend ma erősebb, mint volt harmincöt évvel ezelőtt. A szocializmusnak ereje ma egyre jobban átöleli az egész világot. Sokkal több a szövetségeseink ma, mint volt korábban.

Nekünk hívő embereknek az emlékezésen túlmenően, hitünkben fakadóan tennivalóink is vannak. Egyházi életünkben, idehaza, de külföldi hitrokonaink között is, hangsúlyoznunk kell, hogy a béke megtartásának útja a fegyverkezés csökkentése, a leszerelés, a békés egymás mellett élés, az ellentéteknek viták útján való rendezése. Nincs helye a világnak a túszszedésnek, a terrornak. Elítéljük azokat, akik a sport világába a politika és az erőszak fegyvereit akarják bevezetni.

Háládatos szívvel örvendünk annak, hogy az idei tavaszon is megújul a természet, hogy a hó alul kidugják fejüket a virágok. Hinni akarjuk, hogy ezek, ma is és holnap is: a béke virágai!

## Az államsegélyt 1984 végéig változatlan összegben folyósítják

1948. október 7-én, a református egyházzal azonos időpontban, az elsők között írta alá a Magyarországi Unitárius Egyház is az állam és az egyház között megkötött egyezményt, mely lényegileg elismerte az állam és az egyház különválását. 1948-ban az állam kötelezettséget vállalt, hogy húsz esztendőre, öt-évenkénti 25%-os csökkentéssel továbbra is folyósítani fogja az egyháznak az addigi államsegélyt. Az egyházak kérésére az állam nem élt az öt-évenkénti csökkentés lehetőségével. 1968-ban, a határidő lejártakor az egyházak kérték az államot az államsegély további folyósítására. Az állam, elismerve az egyházaknak a szocialista államban tett jószolgálatát, teljesítette a kérést, és azóta időről időre — általában újabb öt esztendőkre — továbbra is biztosította az államsegélyt.

1979 decemberében az utolsó megállapított ciklus lejárában volt. Az egyházak, köztük egyházunk legfőbb kormányzó testülete is kérte az államsegélynek további időre való biztosítását, hangsúlyozva, hogy enélkül a támogatás nélkül az egyház nem tudná teljesíteni hűvel szemben vállalt kötelezettségeit, különösképpen a sok javítást és modernizálást igénylő egyházi létesítmények renoválását.

Kérésünk újra meghallgatásra talált. *Miklós Imre*

államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke, az 1980. január 10-én keltezett alábbi levelet intézte püspökünkhöz:

„A Magyar Népköztársaság Kormánya helyt adott az egyházak vezető testületei — köztük a Magyarországi Unitárius Egyház Zsinati Főtanácsa — kérésének, és úgy határozott, hogy 1984. december 31-ig továbbra is biztosítja az államsegélyeket az 1979. évben juttatott összegeknek megfelelő mértékben.

Szocialista államunk mindig méltányolta a megállapodásokon alapuló kölcsönös megbecsülés és jó viszony légkörét, megértést tanúsítva az egyházak anyagi helyzete iránt.

Bizalommal és készséggel tekintünk a most elkezdődő új évtizedre. Meggyőződésünk, hogy folytatódik és tovább fejlődik jó együttműködésünk és az unitárius egyház vezetői, papsága és hívei segítően munkálkodnak hazánk békés, boldog jólétének építésén.”

Egyházunk Képviselő Tanácsa február 18-án tartott rendes évnegyedi gyűlésében örömmel és köszönettel vette tudomásul az államunk jóindulatú segítőkészségét tanúsító értesítést. Egyházunk vezetői, papjai és hívei a jövőben is az állam és az egyház közötti jó egyetértés szellemében kívánják munkájukat folytatni.

## Az Országos Béketanács

a Parlament vadásztermében január 18-án tartotta az évi első ülését.

Sebestyén Nándorné elnöki megnyitójában kifejtette, hogy a kiéleződött nemzetközi helyzetben jelentősen megnövekedett a békemozgalom, így az Országos Béketanács szerepe, munkaköre és feladatai.

A tavalyi munkáról és az ideai feladatokról adott mélyreható elemzést dr. Kovács Béla, az OBT főtitkára. A napi hírekben szereplő legutóbbi fejleményeket a magyar kormány állásfoglalásával megegyező módon értékelte a Béketanács. Bejelentette, hogy a tervek szerint május 8—11. között fővárosunkban ülésezik a Béke Világtanács Elnöksége. A lényeg az — mondotta a főtitkár —, hogy erősödjék a nemzetközi biztonság, folytatódjék az enyhülési politika, és történjen előrelépés a leszerelésben.

A beszámolót követő vitában számos felszólalás hangzott el. Egyházi részről dr. Bartha Tibor tiszántúli református püspök, zsinati elnök és Dr. Várkonyi Imre prépost, kanonok, az Actio Catholica igazgatója szólaltak fel.

Dr. Várkonyi felszólalása megjelent az Új ember c. katolikus hetilapban, innen idézzük a következő megállapítását:

— *Garai Gábornak*, kiváló költőnknek van egy szerintem csodálatos verse: Az artisták. Ez a vers megörökít egy jelenetet. A légtornászok csak akkor végezhetik el szemképrázta feladatukat, ha mindig pontosan, a pillanat tört részében fogják meg egymás kezét. Magyar népünk, és benne mi hívő emberek, ugyanakkor akkor végezhetjük el némelykor nehéz feladatunkat, ha pontosan, néha a pillanat tört részében is megtaláljuk és megfogjuk egymás kezét. Ez biztosítéka az 1980-as év békéjének, nyugalmanak és eredményeinek. A tanácskozáson lapunkat dr. Jakab Jenő képviselte.

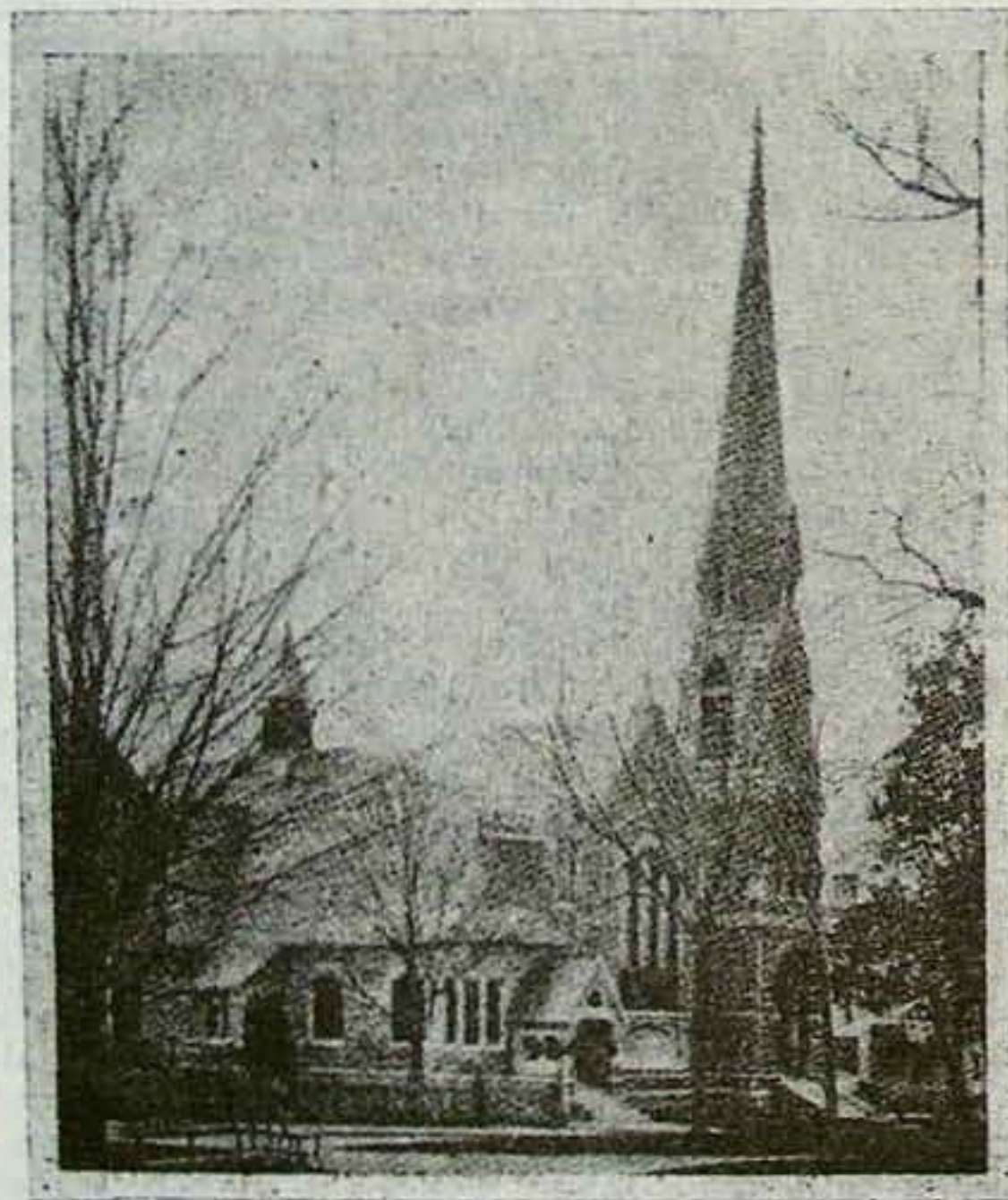
# Channing és a magyar unitárizmus

Kettőszáz esztendővel ezelőtt született (1780. április 7.) Channing E. Vilmos az amerikai unitáriusok egyik legjelentősebb prédikátora és gondolkodója.

A pályaválasztás a család tradíciói következtében nem okozott gondot. Teológiai tanulmányokat folytatott, és huszonkét éves korában, 1802-ben lelkésszé szentelték. A következő évben az akkori amerikai élet egyik legjelentősebb szellemi centrumában, Bostonban kezdte meg munkásságát. Európában tett utazását kivéve, itt folyt le papi kötelességeinek teljesítésében Channingnek tiszta, nyugodt élete.

Papi hivatala első éveiben, Channing — írja René Lallée francia tudós a Francia Akadémia pályázatára 1872-ben írt tanulmányában — emberi természetünk iránti emelkedett nézetéből, embertársai iránt viselt természetéből folyólag ékes szólását igen természetesen az emberiséget sújtó legnagyobb csapás — a háború ellen fordította. Különböző alkalmakkor három beszédet tartott a háború ellen; nagyobb hatás okáért részt vett a háborúk elleni tüntetéseken, béketársulatokat alakított, s azoknak életet kölcsönzött.

Közben a teológiai viták küzdőterére lépett, és kezébe vette az unitárizmus ügyét. Kálvin tanaitól idegenkedett. 1809-ben szembeszállt a Bostonban akkor „mindenható presbiteriánizmus türelmetlenségével.” Az 1819—1826 közötti években az unitárizmus védelmére Bostonban és New-Yorkban tart beszédeket, és írja cikkeit a *Christian Examiner* c. folyóiratban. A viták során sok méltánytalanság érte, de azok csak fejlesztették lelkében a türelem szellemét. Ebben az időben írja felekezeti jellegtől független-tisztán vallásos és keresztény dolgozatait, melyeknek egyedüli tárgya Jézus Krisztus nagysága és erkölcsiségének magas szépsége, valamint azon kötelezettségünk, hogy gyakoroljuk tanításait, és utánozzuk erényeit.



CHANNING EMLÉKTEMPLOMA  
Newport, Rhode Island államban

1819-ben tartotta Baltimore-ban híres beszédét, mely iránymutató volt az amerikai unitáriusok életében. Érdekes megemlíteni, hogy Channing, aki nem ismerte a magyar Dávid Ferenc tanításait, említett beszédének alapigéjéül ugyanazt a gondolatot választotta, mely mottóként szerepelt Dávid Ferenc és társai által 1568-ban kiadott latin nyelvű „De falsa et vera...” című kötetben: „Omnia probate, quod bonum est tenete” Elelete utolsó tizenkét évében (1830—1842) a társadalom igazi reformátora. E korszakban írt műveiben nincs

felekezeti kérdés, a kereszténység az emberiség vallása, mely részletek helyett az egész emberiség ügyét öleli fel. Harcol a szegénység, a bűn és a tudatlanság ellen, foglyokat látogat, népkönyvtárakat alapít. E korra esik a rabszolgaság elleni küzdelme. Az emberi jogok iránti tisztelete oly nagy, hogy a felszabadítást nem akarja erőszakolni, hanem a rabszolgák tulajdonosainak önkéntességétől várja el.

A XIX. században már kapcsolat létesült a magyar és amerikai unitáriusok között, de nem tudjuk az évét annak, hogy Channing és kortársainak munkái mikor jutottak el az unitáriusok kolozsvári központjába.

Az elmúlt száz esztendő unitárius irodalmában sok szó esett Channing kátéjáról, melyet Kriza János dolgozott át és adott ki magyar nyelven. Dr. Erdő János kolozsvári professzor érdeme, hogy a *Keresztény Magvető* 1975. évi 2—3. számában „Egy névtelen káté 1845-ből, Channing E. kátéja Kriza János átdolgozásában” címen 25 oldalon ismerteti e munka történetét. A hiányos adatok miatt sajnos eddig nem tudtuk, hogy Channing „Elements of religion and morality in the form of a catechism” című kátéja angol nyelven melyik évben jelent meg.

Kérésemre a *Harvard* egyetem *Andover-Harvard* teológiai könyvtára szíves volt megküldeni Channing említett kátéja fénymásolatát, melyből megállapíthattam, hogy a káté a fentebb említett angol címmel, de a szerző nevének a feltüntetése nélkül jelent meg Bostonban 1813-ban, *John Eliot* nyomdájában. Az a példány, melyről fénymásolatot kaptam, 1834-ben került az említett könyvtár birtokába Charles Eliot Norton, a Harvard Egyetem professzora ajándékából.

A 12 oldalas kis kátéhoz a szerző előszót írt — mely alatt ugyancsak nem olvasható a szerző neve. Az előszó alatt kétsoros szedésben a következő három-három betű olvasható: *W. E. C.* és *S. C. T.* A megküldött fénymásolat első oldalán, az előttem ismeretlen könyvtáros kézírással feloldja a betűk értelmét. Az első három betűt mi magunk is megoldhattuk volna: *William Ellery Channing*. A második sorban levő három betűt így oldották fel: *Sam C. Thacher*. Az amerikai Channing irodalom nagy munkáinak hiányában nem tudjuk megmondani, hogy az utóbb említett személy — a jelzés szerint lelkész — milyen szerepet töltött be a káté szerkesztésében. Társszerzőre következtethetünk abból a tényből, hogy az előszó szövege és különösképpen annak utolsó bekezdése többes szám első személyben volt írva.

Az is feltételezés tárgya, hogy Kriza Channingnek ezzel az írásával már berlini tanulmányi éveinek ideje alatt (1835—1837), vagy csak onnan való hazatérte után Kolozsvárt ismerkedett-e meg. Mindenesetre 1843-ban már engedélyt kér egyházi főhatóságától egy káté kiadására. Az engedélyt 1843. december 31-én megkapja, de a káté ismeretlen okból csak 1845-ben jelent meg. „A keresztény vallás elemei kérdések és feleletekben az unitáriusok szerint” címen, a szerző nevének feltüntetése nélkül. A művet az unitárius köztudat „Kriza kátéja” néven ismeri. E munka igen népszerű volt, és 1939-ben jelent meg 7. kiadása annak ellenére, hogy a többség már 1864-től Ferencz József lelkész, későbbi püspök (1876—1928) kátéját használta. Ennek átdolgozott kiadását használjuk ma is.

Erdő János említett tanulmányában megállapítja, hogy Channing kátéja 21 kérdését és 83 tételből álló feleletét Kriza János (püspök 1861—1875) 30 kérdésre és 114 tételből álló feleletre bővítette ki. Kriza munkájában a szószerinti fordítás dr. Erdő megállapítása szerint az eredeti szövegnek kb. 20 százalékát teszi ki. Helyes, tehát az, ha az 1845-ben Kolozsvárt magyar nyelven, a szerző megjelölése nélkül kiadott kátét „Channing—Kriza kátének” nevezzük. Ez az első bizonyíték, hogy Channing hatása a magyar unitarizmusra 1845 óta kimutatható.

Az 1842-ben elhalt Channing munkái rendre eljutottak Kolozsvárra. Kriza János püspök érdeme, hogy tanártársaival együtt, az amerikai unitáriusok anyagi

támogatását is megszervezve, megkezdte Channing műveinek magyar nyelven való kiadását, több kötetben.

Az első kötet 1870-ben jelent meg Kolozsvárt, tehát tíz évvel korábban, mint Channing születésének százéves évfordulója. E kötethez Kriza János püspök ír előszót, és közli Channing életrajzát. A kötetben öt Channing-tanulmány jelent meg, melyek társadalmi tárgyú témákat dolgoztak fel. A fordítók: Simén Domokos, Ferencz József, Benczédi Gergely, Uzoni Gábor és Kovácsi Antal. A következő évben jelent meg a második kötet, mely vallásos tárgyú beszédeket tartalmazott, a harmadikban élet- és jellemrajzok kerültek kiadásra, a negyedikben ismét vallásos tárgyú dolgozatokat találunk, az ötödikben pedig társadalmi és vallásos tárgyú tanulmányokat. Az első kötet fordítói között is említettekhez a következő kötetekben még a következők csatlakoztak: Sándor Mózes, Marosi Gergely, Kriza János, Kovács János. Az első öt kötet az 1870 és 1874 közötti években, tehát még Kriza püspök életében jelent meg. A fordítások közül Ferencz József és Simén Domokos 7—7, Kovácsi Antal öt, Benczédi Gergely három, Sándor Mózes és Marosi Gergely kettő-kettő, Kriza János és Uzoni Gábor egy-egy Channing-írást fordított le. Az első kötet megjelenése után e kötetet a magyar unitáriusok megküldték Bostonba amerikai unitárius testvéreiknek, az alábbi levél kíséretében:

Kedves Atyámfiai az Úrban!

Igen kedvező kötelességet vélünk teljesíteni, midőn Channing munkáinak magyar nyelven kiadott első kötetéből négy példányt ezennel Önöknek megküldünk, s annak történetéről és jövő tervünkről Önöket értesíteni kívánjuk.

Általánosan érzett hiány volt eddig nálunk oly filantróp művekben, mint a Channingé. Bár egyes műveit közöltük „Keresztény Magvető” című folyóiratunkban, — mindazáltal az érzett szükségét nem pótolhattuk. Amint tehát önök segélye a múlt évben megérkezett, azonnal munkába vettük Channing műveinek magyar nyelven leendő kiadását. Arról meg voltunk győződve, hogy az egyházi elem szívesen veendi Channing egyházi dolgozatait. De, hogy az ő műveinek mentől nagyobb elterjedést eszközölhessünk célszerűbbnek láttuk oly művekkel kezdeni meg az ő munkáinak kiadását, amelyek egyetemes társadalmi, nevelési, filozófiai és emberiségi szempontokból biztos befolyást eszközöljenek társadalmunk osztályára.

E célból szemeltünk ki az első kötet számára amelyek ez idő szerint, olvasó közönségünknek legkedvesebb olvasmányai legyenek, s a világi elemben is kedvet keltsenek Channing munkái iránt, amelyek előtte ez ideig ismeretlenek valának.

Kiválogattunk ennél fogva öt beszédet (Lecture) 1. Az önművelésről, 2. A jelen korszakokról, 3. A munkásosztályok emeléséről, 4. Észrevételek a nemzeti irodalom felett, 5. Észrevételek a nevelés felett, és ezeket sikerült fordításban, Channingnek püspökünk, főtiszt. Kriza János úr által írt rövid életrajzával együtt, amint a mellékelt példányok mutatják, kiadnunk.

Mi azt hisszük, hogy midőn önök minket e vállalat megindításában anyagi segélyekkel oly szívesen támogattak, a legszebb krisztusi missiót teljesítették: tanítás, nevelés által emelni fel az emberiséget arra a magaslatra, ahol Krisztus és az ő igaz tanítványa, Channing állottak. Egyszer mind arról is meg vagyunk győződve, hogy Channing munkáinak magyar nyelven leendő kiadása a legszebb gyümölcsöt termi meg hazánkban az unitarizmusnak, a tiszta ker. igazságoknak terjesztésére.

Kaáli Nagy Elek  
főgondnok

Kriza János  
püspök

Papp Mózes  
egyházi főjegyző

Az amerikai unitáriusok májusi közgyűlésükön e levelet bemutatták, és 1871. július 31-ről Bostonból kel-



CHANNING ELLERY VILMOS  
1780—1842

tezve, Kaáli Nagy Elek főgondnokhoz az alábbi levelet intézték.

Kedves Uram!

Önnek az amerikai unitáriusokhoz küldött levelét vettük, és a társulat évi gyűlésének bemutattuk. A gyűlésről való tudósítást mind Önnek, mind pedig az Önök magyar egyházából előttem ismeretes egyéneknek elküldöttem.

Az én hivatalos működésem a gyűléssel bevégeződött; s részint a hivatalból való kilépésem miatti elfoglaltatásom, részint betegségem miatt semmi választ nem küldöttünk Önöknek. Engedje meg kifejeznem és biztosítanom Önt arról a nagy érdeklődésről, amelyet az Ön levele ébresztett, valamint arról az elégtételről, amelyet az önökkel folytatott érintkezésből származott barátságos viszonyból meritünk.

A dr. Channing iratainak egy kötetét örömmel fogadtattok, és mi hálás érzélemmel vagyunk Önök igyekezete iránt, amellyel Önök azokat honfitársaikkal megismertették.

Midőn Brassai úrnak Angliában tett látogatásáról tudomást szereztünk, az az óhajlás ébredt fel bennünk: vajha ő, vagy egyházuknak más képviselője Amerikába is eljőne; én azt reményelem, hogy nem messze az idő, mikor Önök közül valamelyüket itt üdvözölhetjük.

Az én utódom az Amerikai Unitárius Társulat titkári hivatalában tisztelendő R. R. Schiffen úr és én jól tudom, hogy ő kedves kötelességnek tartja emez érintkezés segítője lenni, amely az Önök Consistoriuma és a mi Társulatunk közt keletkezett, s amely — remélem — hovatovább mind szorosabb lesz.

Teljes tisztelettel vagyok Önnek igaz híve,  
Lowe Károly

Kriza püspök, akinek elévülhetetlen érdemei voltak Channing munkáinak magyar nyelven való népszerűsítése vonalán, 1875-ben meghalt, és ezzel a kötetek kiadása egyelőre megakadt. 1880-ban az amerikai unitáriusok megemlékeztek Channing születésének századik évfordulójáról. Néhány évvel ezelőtt jelent meg Channing beszédeiből egy válogatás „A tökéletes élet” címen. Ez az évforduló indította arra

Kriza utódját, Ferencz József püspököt, hogy Channing műveinek VI. kötetét is megjelentesse. E kötethez írt előszavában Ferencz József püspök így ír:

„Miután a megelőző öt kötetben korunk ez apostoli szellemű szónokának és írójának életében megjelent műveiből kiválogattuk s a magyar olvasó közönségnek bemutattuk azokat, amelyeket úgy a Channing nemes és emberies gondolkozásmódjának jellemzése, mint saját viszonyaink szempontjából kiválóan becseseknek s közérdekűeknek tartottuk; miután a megelőzőt kötetekből jóformán csak azon beszédei és értekezései maradtak ki Channingnek, amelyek a rabszolgaság kérdésével foglalkoznak, s így specialiter amerikai viszonyokat érintenek: e vállalatunkat bevégeztünk tekintettük.

Azonban a közelebb múlt 1880-dik évben, mint Channing születése századik évfordulóján, Amerika, Anglia s az európai Continens több helyein az ő emlékére rendezett ünnepélyek, minket is arra indítottak, hogy e nagy szellem iránti tiszteletünket ez alkalomból is valami úton kifejezzük. Emlékünnepély tartásának nálunk nem lett volna oly jelentősége, mint Amerikában és Angliában; nem is tudtuk volna azt oly messze kihatóvá tenni, mint ottani hitrokaink, kik ez emlékünnepélyre, jelesen Amerikában, a legjelesebb hitszónokokat és írókat nyerték meg, valálkülönbség nélkül, s ezeknek ez alkalomból elmondott vagy felolvasott beszédeiből és értekezéseiből egy egész kis Channing-irodalmat teremtettek; Angliában emellett Channing összes műveiből 100 000 példányban egy új és olcsó kiadást rendezvén, azt, mondhatni, az emlékünnepély alkalmával elkapdosták. Mi ezeket tekintetbe véve, az emlékünnepély helyett a Channing műveiből korábban kiadott öt kötetet egy hatodikkal meg bővíteni határoztuk el, amelyet ezennel testvérei után bocsátunk.

E kötet tizenkét beszédet foglal magában, melyeket Channing hátrahagyott, s élete utolsó éveiben írt dolgozataiból választott és adott ki unokaöccse és emlékirója, Channing Henry Vilmos 1873-ban, e cím alatt: »A tökéletes élet«.

»Valóban, az itt közlött tizenkét beszéd megannyi sugara, együtt pedig teljes fényképe a tökéletes életnek, melyet az ember e földön vallás-erkölcsi tekintetben elérhet, s amelynek megvalósítását a keresztény vallás egyetlen, nagy céljának tart Channing nemes lelke. Mert habár e beszédek mindenike önmagában is egy bevégzett egészet alkot, lehetetlen azokban az összhangot észre nem venni. Mintha e beszédek kiválasztásában és rendezésében egyenesen az lett volna célja a kiadónak is, hogy Channing hit-és erkölcsi rendszerét a maga logikai egymásutánjában és sorrendjében feltüntesse.«

E kötetben megjelent tizenkét beszéd közül Ferencz József püspök, Benczédi Gergely, Kovács János, Kovács Antal, Péterfi Dénes és Boros György 2—2 beszédet fordított.

Az első magyar nyelvű unitárius folyóirat 1861-ben jelent meg Kolozsvárott Keresztény Magvető címen. Ebben a kötetben Buzogány Áron fordításában olvashatjuk Channingnek „Krisztus iránti szeretet” című írását. A ma már 86. évfolyamában járó Keresztény Magvetőben az elmúlt évtizedekben számos ismertetés, tanulmány és fordítás jelent meg Channingről. A két püspökön kívül Kovács Antal, Kovács János, Péterfi Dénes és Boros György a legszorgalmasabbak Channing írásai és életműve további ismertetésében.

Az amerikai unitáriusok történetirója, dr. E. E. M. Wilbur 1952-ben megjelent kiadása 157. oldalán Channingnek a magyar unitarizmusra gyakorolt hatásáról ír, és megállapítja, hogy legfontosabb művei hat kötetben 1870—1881. között jelentek meg magyarul. Erdemes megemlíteni azt, hogy Wilbur említett nagy munkájában nem tesz említést Kriza János püspöki működéséről, annak ellenére, hogy két alkalommal személyesen is kutató munkát végzett Kolozsvárt és Budapesten a két világháború közötti időben. Így a magyar és ezen keresztül a külföldi unitarizmus csak dr. Erdő Jánosnak 1975-ben megjelent tanulmányából értesült arról, hogy Kriza lényegileg Channing kátéját fordította és dolgozta át 1845-ben megjelent fentebb már említett munkájában. E rendkívül ritka kis kötet egyik példánya budapesti könyvtárunk féltve őrzött kincse.

Channing nemcsak fordítóira hatott, akik között volt egyházunk három püspöke, számos teológiai professzora és kolozsvári lelkésze, hanem a két világháború közötti és azt követő idők kolozsvári unitárius teológiai tanáira is. Channing hatása dr. Varga Béla, dr. Borbély István, dr. Kiss Elek, dr. Szent-Iványi Sándor és mások irodalmi munkásságában is kimutatható.

Az angol unitáriusok „The Inquirer” című lapjának 1980. januári számában „Four Hundred Years” című írásában Kenneth Twinn magyarul is tudó angol unitárius lelkész részletesen ismerteti tavaly Budapesten kiadott „Dávid Ferenc és az unitárius vallás” című kötetünket, mely dr. Varga Béla hittani tanulmányait tartalmazza. Ő is megállapítja, hogy Channing hatása Varga Béla felfogásában is követhető.

**1980. április 22-én Budapesten Channing-émlékünnepélyt tartunk születése kétszáz éves fordulóján. A megemlékezést dr. Jack Mendelsohn amerikai unitárius lelkész tartja. Előadását egyidejűleg tolmácsoljuk.**

**Dr. Ferencz József**

## Enyedi György költészete

Egyházunk harmadik püspöke, *Enyedi György* (1592—1597) *Dávid Ferenc* hűséges tanítványa volt. Tudományos teológiai munkásságáról és prédikátori tevékenységéről már több alkalommal szoltunk a múltban.

Az Irodalomtörténeti Közlemények egyik tavalyi számában *Ludányi Mária* tanulmányt írt „a szerelem-kép” alakulása a XVI. század végi és XVII. század eleji magyar irodalomban” címen. Ennek rendjén ismerteti a korabeli széphistóriákat, melyek közül több a házasság kérdését fogalmazta meg, s abban fontos tényezőként a házasság egymás iránti szeretetét hangsúlyozza, valamint a szülők felelősségét. Megnyilvánul bennük az érdekhá-

zasságot ostromozó humanista felfogás is.

A következőkben idézzük a szerző megállapításait.

„Ebből a csoportból humanista gondolatvilágával kiemelkedik *Enyedi György Gisquardus és Gismondája*.

Abban, hogy a szerelmet szépnek és gyönyörködtetőnek ábrázolja, hasonlít az előző széphistória-csoporthoz. A szerelem itt is végzetes, romlást okozó hatalom, de nem az emberek szándéka ellenére érvényesülő vak erő. Ez a hatalom, a szerelmi kívánság az ember természetében rejlik, s csak akkor válik pusztító erővé, ha természetellenes akadályokba ütközik. Ilyen természetellenes akadály a rangkülönbség, az özvegyi fogadalom. Mindezek ellenére

a titkos viszony Enyedinél is bűn, terminológiája szerint „bujaság”. De a széphistória erkölcsi rendjében ez nem a legnagyobb bűn, egyértelműen a kapzsi, gőgös apa, Tankredus elítélésére helyezi a hangsúlyt. Az apa kétszer is vétkezik, először, amikor nem veszi figyelembe az emberi természetet, s ez sodorja titkos viszonyba a szerelmeseket. Másodszor, amikor a származás szerinti nemességet emeli minden egyéni tulajdonság fölé. Végső soron a származás szerinti „személyválogatás” ellen szóló humanista gondolatok határozzák meg a mű felfogását. Enyedi elismeri tehát a szerelem jogosságát, de még nem szerepeltet ennek ábrázolására vallásos felfogásának megfelelő tiszta erkölcsiségű emberpárt. Így, bár a tanulság elsősorban az apáknak szól, óvatosságra inti az ifjakat is: „Az vak szeretetet tavasztassátok, Isten szerént legyen tú házasságtok.»”

# Az unitarizmus igazolódik

Rev. A. J. Long menchesteri unitárius dékán könyvszemléje

Évekkel ezelőtt Sir Winston Churchill, a későbbi brit államférfi és konzervatív párti vezér, egy politikai beszéd során állítólag ezt mondta: „Mindnyájan szocialisták vagyunk manapság!”

Hogy ez ténylegesen igaz-e, — és hogy ez az állítás egyáltalán valós-e ma — természetesen igen kétséges. De a brit teológia területén úgy néz ki, egyre inkább igaz lehet az, hogy mi mindnyájan unitáriusok vagyunk manapság! Noha még mindig vagy egyáltalán nem, vagy csak kevés helyen esik említés az unitárius szóról teológiai vitákon, és még azt a hozzájárulást sem ismerték el, amit az unitarizmus tett hozzá a múltban a keresztény gondolkodáshoz, a folyó polemikák legtöbbször (ahogy 1977 közismert és sokat vitatott kiadványának esetében is) valójában unitárius gondolatok körül forogtak. (The Myth of God Incarnate) Sőt egy, a brit anglikánok lapjában, a The Church Times-ban nemrégiben megjelent cikk a kereszténység általános gyengülését Angliában az „unitarizmusnak való behódolás”-nak tulajdonítja.

E figyelemre méltó irányzat legutóbbi példája egy kis könyv Don Cupitt vezető anglikán teológustól, aki a cambridgei Emmanuel College dékánja, és egyike a The Myth of God Incarnate szerzőinek. A könyv címe: Jesus and the Gospel of God (Jézus és Isten evangéliuma), és egyike a Lutterworth kiadó haladó kiadványaiból álló új sorozatának, kifejezetten arra szánva, hogy a keresztény hit néhány támpilléret kérdőjelezze meg. Igen hathatósan mutatja meg Jézus mint az istenség egyedüli megtestesülése tradicionális fogalmának teljes képtelenségét; és bár sehol nem ismeri el az unitarizmushoz való tartozását, világosan és meggyőzően sorolja fel azon érvek legtöbbször, melyeket az unitáriusok használnak évszázadok óta.

D. Cupitt súlyt helyez arra, hogy az „Isten Fia” kifejezést metaforaként kell értelmezni, mely többé-kevésbé azt jelenti, amit az „Isten embere” a modern szóhasználatban. Jézus — mondja — az Istent legjobban kinyilatkoztató ember volt, Isten lelkével telítve. Meg van győződve arról, ha az „Isten Fia” kifejezést szószerint értelmezzük, akkor magát Jézust torzítjuk el s rontjuk meg.

A könyv egyik legnagyobb vonása, hogy feleleveníti a korai unitarizmus sok jellemző állásfoglalását. A szerző hangsúlyozza, hogy a keresztény egyház a legelejétől kezdve elhomályosította és elferdítette Jézus eredeti üzenetét. Így — mondja — a kereszténységen belül egy új és radikális reformációra van szükség, egy olyan reformációra, mely a Luther Mártonénál is sokkal mélyrehatóbb. Nincs más módja annak, írja, hogy a valós Jézust visszahelyezzük ere-

deti központságba a keresztény hitben. Jézusnak mint ember-istennek, a hamis kultusza el kell tűnjék, hogy az igazi Jézus szava ismét hallható legyen. A magyar anyanyelvű unitáriusokat különösen érdekelni fogja az, hogy a nagy Dávid Ferenc tanításainak számos visszhangját fedezik fel a könyvben.

Ahhoz, hogy felfogjuk Jézus igazi értelmét, mondja Don Cupitt, vissza kell mennünk a kereszténység dogmatikus felépítménye mögé, s akkor felfedezzük az ősi prófétai hitet, hogy „Isten egy, és Isten lélek”. Követve az anglikán teológia gondolatmenetét: a tradicionális kereszténység közbeiktatta a feltámadott Krisztust ember és Isten közé.

„Krisztust villámhárítóként használták, hogy elhárítsa a lélek Istennel való találkozásának ütését... Semmi sem lehet hamisabb Jézussal szemben, mint az, ha az istentisztelet elsődleges alanyává tesszük, ha épp a valóság ellenében, amit minden áron megpróbált szembesíteni az emberekkel, használjuk Őt pajzsként.”

Ez a kihívó és serkentő könyv tíz rögzítő jegyzet megdöbbentő sorozatával zárul, összefoglalva a szerző álláspontját. Ezek igen hasznos alapot nyújtanának a további megbeszélésekhez. Ugyanakkor arra is emlékeztetnek, hogy Don Cupitt nem ért egyet a tradicionális, illetve kortárs unitarizmus minden aspektusával.

Valóban ő is, mint sok haladó gondolkodású társa, még mindig a tradicionális tanításokban akar értelmet találni, még a Szentháromság gondolatában is. Itt különösképpen úgy tűnik, mintha meghasonlott volna korábbi kritikájával, hogy nekünk „nemcsak hogy ki kell szabadítanunk Jézust a dogmatizmus fogságából, de Istent meg kell szabadítanunk a metafizikai rab-ságából.” S ez a körülményes pont valóban megvilágítja a szerző alaptémáját.

Komoly kételyei vannak a racionális istenhit egész kérdésével szemben, és rosszalja az angol nyelvű világ konok ragaszkodását az elavult istenfogalomhoz, mely Aquinótól William Paley-ig uralkodott. Olyan igény ez, mely néhány mély és nehéz filozófiai problémát vet fel.

Az unitáriusok, és — reméljük — még sokan mások, nagyon hálásak lesznek ezért a kereszténység új, kritikus interpretációjának valóban izgató védőbeszédéért, mely felismeri, hogy előbbre valók az inkarnációnál és a megváltás dogmájánál Jézus saját szavai Isten elközeltető uralmáról, melyek készek megvallani, hogy a történelmi Jézus, a „Királyság heroldja” sokkal nagyobb jelentőségű a teológiai Krisztusnál, az egyedüli istenfiúnál.

Fordította: Szent-Iványi Ilona

## Hírünk a nagy világban

A svájci legjelentősebb napilap, a Neue Zürcher Zeitung 1979. augusztus 22-i számában kéthasábos ismertetés jelent meg Gottfried Burkhard tollából „400 éves a Magyarországi Unitárius Egyház” címen.

Bevezetőjében arról ír, hogy „...Magyarország lakosságából 6,5 millió a római katolikus és 2,4 millió tartozik a kálvinista-zürichi irányzatú Reformált Egyház tagjai sorába, kb. 430 000 a lutheránus egyházhoz és 20 000 protestáns unitárius, akik közül kb. 8000 Budapesten lakik.

A Magyarországgal szomszédos Romániában 130 unitárius egyház-

község van és lélekszámuk kb. 100 000. Élükön egy püspök áll Kolozsvár székhellyel, ahol egyetemi fokú teológiai intézet is működik, a három korábban önálló kálvinista, lutheránus és unitárius akadémiák összevonásából.

Magyarországon a püspöki hivatali tisztet sok éve dr. Ferencz József látja el (aki Oxfordban tanult és akinek a nagyapja az elmúlt évszázadban 52 évig kolozsvári püspök volt); az egyház világi elnöke Bartók Béla, a nagy magyar zeneszerző fia. Ez a Magyar Unitárius Egyház 1979 nyarán ünnepli fennállásának 400. évfordulóját...”

Cikkének további részében feje-

zetekben részletesen ismerteti: A reformáció Magyarországon, Az unitárius hitfelfogás és Dávid Ferenc (1520—1579) életét.

Befejezésként ezt írja: „...Magyarországon és Romániában a protestánsok és köztük elsősorban az unitáriusok az ellenreformáció idején a Habsburg császárság alatt a legsúlyosabb zaklatásoknak voltak kitéve. Az unitarizmus 400 éves történelmében tántoríthatatlanul a vallási türelmességet és a vallásszabadságot tette magáévá. Ma teológiailag egy erős hitű „dogma-mentes” reformált kereszténységet képvisel. Magyarországon a politikai viszonyok biztosítják a zavartalan vallásgyakorlatot. Az összes egyházakat ökoménikus-keresztényi barátság fűzi össze egymással.”

Dr. Kiss József

# TRAGOEDIA FRANCISCI DAVIDIS

A kolozsvári „Korunk” c. szemle 1979. évi 10. számában dr. Bodor András, a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem professzora magyar nyelvre fordította Bod Péter XVIII. századi neves erdélyi tudós fenti című dolgozatát (Dávid Ferenc tragédiája), mely az 1781-ben Leidenben kiadott *Historia Unitariorum in Transsylvania* című, latin nyelvű művében jelent meg.

A fordító Bodor András megállapítja, hogy „Bod Péter történészhez illő tárgyilagossággal ismerteti az országgyűlés fontosabb mozzanatait. A jelenlevőket, de a per igazi hátterét sem ismeri. Éppen csak megjegyzi, hogy a gyűlés végén a kancellár, Kendi Sándor „a fejedelem, a saját és a jezsuita nevében megvallotta a háromságot és Dávid Ferenc véleményét mint istenkáromlást elítélte”.

Ma már tudjuk, hogy az említett jezsuita Leljesi János, a Báthoriak által Erdélybe befogadott jezsuiták vezetője, akinek a perről Rómába küldött levelében (*Korunk*, 1968. 8:1208—1216.) kitűnik a per megrendezett, politikai jellege, „amelyen már a tárgyalás előtt megvan a döntés, a vádlott kivételével talán mindenki csupán előre betanult szerepét játssza”.

Az alábbi részleteket dr. Bodor András professzor szíves engedélye alapján közöljük a *Korunkban* megjelent teljes szövegből.

Beköszöntött a nap, amelyen az áldozatot be kellett mutatni. Parancsot adtak, hogy Dávid Ferencet vezessék elő a szokott őrizet alatt. Az ellenfél már egy héttel korábban elment Gyulafehérvárra. Azok, akiknek ez feladata volt, a parancsot végrehajtották. A szerencsétlen pásztor — könnyeinket alig tudjuk elfojtani! — sem lábát, sem kezét nem tudta rendesen mozgatni, félholtan tették a szekerre, s csaknem az egész város (Kolozsvár) könnyezve kísérte a távozót. Ő maga alig tudott ennyit mondani: „Már Isten veletek, többé engem nem fogtok látni”. Eljutottak Tordáig; itt a testvérek hozzá akartak menni, és Péter meg Miklós csak nagy rimánkodás után kaptak engedélyt erre. Tordáról Enyedre mentek, ahol éppen népes vásár volt; végül a harmadik nap megérkeztek Gyulafehérvárra. Az őrizetet azon a napon még ugyanaz az őrség látta el. Másnap átvitték a prépostság palotájába, és engedélyt adtak, hogy a papok közül valaki fel akarná keresni, azt szabadon megtehesse.

Am alig telt el egy félórányi idő — ezalatt éppen csak átöltözött —, már sürgették, hogy menjen be a tanácskozásra. A nagy rohanásban nem talált senkit, akit kiválaszthatott volna, hogy segítségére legyen, ezért előzetesen tárgyalni a testvérekkel (hitsorsosokkal) nem tudott; végül is a vejét szólította fel: „Jöjj, fiam — mondá —, te légy az én segítségem! Az Isten, akit tiszttelek, és akinek igazságáért küzdök, velünk lesz. De ki beszél majd az egyházért — kérdezte — vagy az egyház nevében?” Ezt kiáltozták oda: „Magának a vőnek kellene azt megtennie.” A vő ekkor erősen megpirongatta őket, és azt bizonygatta: illetlen, hogy az, aki nem egyházi ember, legyen az egyház hangja, ezért erre meg kell választani Óvári Miklós és Péter urakat, ő maga mindent, amit tehet és kell, meg fog tenni az apósáért. Belenyugszanak ebbe a tervbe, és vitorláikat Istenre bízva, a veszedelmek hatalmas tengerére szálltak, és bementek a fejedelem aulájába. A szájalomraméltó Ferenc úr a hosszas betegség és testének meggyengült egészségi állapota miatt, bár lábai remegtek, állni kényszerült mindaddig, míg a méltóságos fejedelem a részvétől meghatódva székét vitézett számára.

Első tekintetre a tanácskozás rettenetes volt, olyan, amelyet talán Rómában lehetett látni; de az Úr erőt adott nekik, hogy mindenfelé felülemelkedjenek. A méltóságos fejedelem őfelségéhez méltóan egyedül ült mintegy a bírói székben; oldalát mindkét felől tanácsot alkotva a vezetők rendje övezte, utánuk a vitézi

rend, végül, nem kis számban, szerencsétlenségük elbírálására összehívott nemesek következtek. Ezek között, a szembenálló fél számához képest, azok voltak kevesebben, akik az ő vallásukat követték. A másik oldalon, ahol a kör bezárult, jobb felől, hármassorokban vádlóik ültek. Ezeknek feje és szónoka Blandrata volt, aki — szót kapván —, ezeket mondta:

„Méltóságos fejedelem, nagyságos szenátorok, nemes nemesek, valamennyiek! Megvallom Isten, a Te Felséged és ti valamennyietek előtt, hogy kényszerűség alatt tettem és teszem azt, amit teszek; én ugyanis Ferenc uramat már egy éve vagy már régebb óta figyelmeztettem, leveleimben intettem, de előszóban és a hozzá küldött hittestvérek által is, hogy álljon ettől az újítástól, és másokat is tartson féken, de intéseimnek engedelmeskedni nem akart. Mivel tehát előre láttam az egyházban keletkező eme veszedelmet, lelkiismeretemtől indítva, kénytelen voltam e rossznak elejét venni”. Ezekre Ferenc uram lihegve, ahogy tudott, ezt válaszolta: „Doktor úr, emlékszel, a váradi vitán azt mondtam, ellenfeleinket ilyen érvekkel meg nem győzzük, csak csúfot üzünk belőlük. Attól az időtől kezdve lelkiismeretemet, a te véleményed szerint, fogolyként tartottam”.

Amikor a doktor erre válaszolni akart, Kendi Sándor ilyenforma beszéddel félbeszakította: „Te pedig, Dávid Ferenc, tudd meg, hogy jelentették a méltóságos fejedelemnek, miszerint te a tanból újítottál, és nyilvános egyházi beszédekben Istenre és az ő Fiára, Jézus Krisztusra lázítóan, gyalázatos káromlásokat szórtál, s erről őfelsége nem kósza hírekből értesült, hanem ezek a te testvéreid, tanítványaid és munkatársaid — s közben ujjal mutatott a hamis testvérekre —, akikkel együtt ugyanabban a gyülekezetben forgolódtál, ugyanabban az egyházban tanítottál, jelentettek fel téged a méltóságos fejedelemnek, és vádoltak ezzel az újítással. Most pedig a méltóságos fejedelem a te saját vallomásodat akarja hallani arról, amit felségének jelentettek, nehogy valakinek oka legyen a panaszra, miszerint téged kihallgatatlanul ítélnék el.”

Ekkor Ferenc uram nagy nehezen felállt, és közelebb ment a fejedelemhez, amennyire csak engedték, hogy a fejedelem hallhassa szavait, és így szólt: „Méltóságos fejedelem, látod, egészségem rozzant és megtörött, Isten keze megérintett engem, hangom elvette úgy, hogy én magam felelni nem tudok, engedtesse meg ezért fiamnak (fejével vejére mutatott, kezét ugyanis felemelni már nem tudta), hogy ő beszéljen helyettem.” A fejedelem nem értette meg, mert a szerencsétlen alig tudta forgatni nyelvét, ezért a vőt kérdezte meg, hogy mit is akar. Ez előadta apósa kérését. A fejedelem tüstént beleegyezett, ők pedig visszamentek helyükre.

Ekkor Kendi Sándor, kinyitva valamilyen összehajtott papirost, amelyre kérdések voltak feljegyezve, azokat ilyenképpen adta elő: „Először azt kérdezzük tőled, Dávid Ferenc: beszéltél-e a gyülekezet előtt arról, hogy az imában Krisztust nem kell segítségül hívni? Másodsor, hogy akik Krisztust segítségül hívják, úgy tévelyegnek, mintha a boldogságos Máriát, Pétert, Pált és más halott szenteket hívnának segítségül?” A doktor ekkor Dávid Ferenc valamilyen írását mutatta elő, hogy vallja be, vajon az ő műve-e. A szerencsétlen ember felelni kezdett úgy, ahogy tudott, de szavait senki sem értette meg. Ezért a mellette álló vő, aki fülét a szájához közel tartotta, és már korábban ismert minden dolgot, és nagyon felkészült ember volt, válaszolt:

„Először az írást illetően: Ami a miénk, arról nem tagadjuk, hogy a miénk, ami viszont a másoké, és nevünkben terjesztik, azt most sem követeljük a magunkénak. De az a bizonyos írás nem olyasvalami, amelyet most meg kellene védeni vagy cáfolni”. Ő ugyanis azt szeretné, ha a mindkét részről elfogadott feltételek érvényben maradnának. A per ugyanis még folyamatban van, és nem adhat választ addig, amíg a lengyel és a mi egyházunk ítéletét várja. „Ami pe-



dig — mondotta (ugyanis az apósa szavait adta elő) — az én kérdésemre tartozik és azokra a kérdésekre, amelyeket a méltóságos fejedelem tett fel...” Ekkor a doktor képtelen volt elviselni a vő beszédét, és azt követelte, hogy maga Dávid Ferenc mondja el, hogy a maga és az általa mondott szavait a fejedelem jogtutor titkára feljegyezhesse. A szerencsétlen hozzá is kezdett, de amikor nem lehetett hallani, ismét engedélyt adtak a vőnek, hogy helyette beszéljen. A vő elmondta, hogy Dávid Ferenc Kolozsváron a kánai menyegzőről beszélt, és az alábbi következtetést vonta le: („Bármiféle istentisztelet, mely Isten szavában nincs meg hagyva és elrendelve, az Istennek kedves nem lehet. Krisztus segítségül hívása, szívem mély meggyőződése szerint, a szent iratokban Isten meghagyásaként vagy rendeletként sehol sem található. Következésképpen az nem lehet kedves Isten előtt. Ami pedig a második kérdést illeti, ezeket mondtam: valóban, ha a Krisztus segítségül hívására vonatkozó ésszerű okokat, vagy azt akarjuk fürkészni és kutatni, hogyan lehet segítségül hívni emberi koholmányok és saját eszünk alapján, bizony ugyanazon okok alapján a szenteket is, akár életben vannak, akár halottak, segítségül hívhatjuk.”)

Mialatt ezeket elmondotta, és a jegyző lejegyezte, a doktor gúnyos nevetéssel e szavakban tört ki: „Visszatértetek a zsidózásra (judaizmusra).” Ferenc úr halk hangon válaszolt: „Doktor úr, néhány évvel ezelőtt te is éppen ezen a véleményen voltál.” (Miután Lukács szavait feljegyezték, Kendi elismerte a vallomás helyességét, és kijelentette, hogy ha nem mondott volna igazat, a beszédet a Kolozsváron hallgató és Gyulafehérvárra megidézett tanúk rábizonyították volna.) Ennek végeztével a doktor felállt, és kiokádva férges lelkiismeretét, ezekre a szavakra fakadt: „Ferenc úr azt állítja, hogy én is ugyanazon véleményen voltam. Én viszont állítom és tanúságot teszek Isten előtt, a méltóságos fejedelem és az egész egyház előtt, hogy nem voltam, és ebben sohasem értettem egyet, mi több, ha akár mondtam, akár írtam valamit ilyen értelemben, azt most visszavonom és elállok tőle.” Még hozzáfűzte: „Te is így fogsz eljárni, Dávid Ferenc!” Amire a vő hirtelen fellobbanva ezt mondta: „Nem fogja tenni, nem az állhatatosság, hanem a léha ember sajátja, hogy az egyszer kimondott szót minden ok nélkül visszavonja.” Amire az öreg (ti. Blandrata) megjegyezte: „Ne akard saját magadat is elveszíteni!” „Végre legyen meg az Isten akarata” — válaszolta megvetéssel Lukács.

Miután mindent elolvastak, amit akartak, Lukács felszólította az apóst, álljon fel, és kérje meg a fejedelmet, hogy elsősorban szigorú fogsága, ezután megroskadt egészsége miatt járuljon hozzá a védelem másnapra való elhalasztásához, hiszen még a bűnyűgyekben is három napot szoktak engedélyezni a vádlottnak arra, hogy a vádlónak válaszoljon, de meg az idő is eljárt, s már csaknem 12 óra van, ezenkívül ők maguk is felkészületlenek, mert bizony nem adtak elég időt számukra és sem a fiaikkal, sem a papokkal nem tudtak megbeszélést folytatni (E kérés körül ismét nagy összecsapás keletkezett a két fél között, és Dávid ellenfelei váltig hajtogatták, hogy az elhalasztásra nincsen szükség.) Mialatt a tanácskozás arról folyt, vajon az ügyet el kell-e másnapra halasztani, vagy sem, őket kiküldték a teremből, amire azt kezdték követelni, hogy vádlóik szintén hagyják el a termet, nehogy ők legyenek a bírák is. Követelésüket azonban nem engedélyezték. A tanácskozás befejezése után bebocsátották őket, megadták a halasztást, és engedélyezték, hogy bárki bemehessen Dávid Ferenchez. (Kiderült, hogy az ellenfél azért harcolt az elhalasztás ellen, mert attól tartott, ami be is következett, hogy közben Gyulafehérvárra érkeznek a Dávid Ferencet támogató főnemesek is.) Mindenki visszatért szálláshelyére, Dávid Ferencet pedig a börtönbe vezették.

A következő napon a fejedelem meghagyása szerint körülbelül fél hét órakor ismét a palotába indultak. Dávid Ferencet ereje annyira elhagyta, hogy már lépni sem tudott, hanem négy pap vitte a helyére.

Miután a terem elcsendesült, engedélyt kaptak a szólásra. (Dávid Ferencnek és övéinek kevesebb időt

engedélyeztek a védekezésre, és szavaikat nem méltatták különösebb figyelemre. Blandrata a Lukácsal folytatott szóharcban alulmaradt. A vő ezután hozzákezdett, és mindent elmondott, ami apósának védelem kancellárja az írásokat, valamint a könyveket, amelyekből idézett, elvételre tőle. Miután maga Lukács az összezt átadta, kirendelték vagy inkább kivették őket a teremből.) Lukács nagyon hevesen azt követelte, hogy ugyanúgy az após vádlói is vonuljanak ki, mert valamennyi nép minden törvénye, vallása, szokása, alkotmánya ezt követeli. (Kendi Sándor azzal utasítja el Lukács kérését, hogy a tanácskozásban szükség van a vádlókra.)

Mielőtt azonban kivették volna őket, Dávid Ferenc még egyszer arra intette a doktort, hogy gondolja jól meg, és tartsa magát az Írás feltételeihez, ő maga ugyanis nem utasítja vissza aláírását, ha valaki helyesebb tetteket javasolna; várja meg a lengyel és az erdélyi egyházak ítéletét, úgy, ahogyan ő maga javasolta. Erre a doktor megkérdezte: „Hajlandó vagy belenyugodni a lengyel egyházak ítéletébe?” (Mivel Dávid Ferenc késlekedett a válasszal, Lukács ismét összezördült Blandratával, de Kendi Sándor rendre utasította.) Dávid Ferenc ellenben ezt felelte a doktornak: „A lengyelországi derék férfiak ítéletének magam alávetem, amennyiben a kéziratot megküldik.” Amire a doktor megkérdezte: „És nem fogunk tovább vitatkozni róla?” Dávid Ferenc mintegy a halál előérzetével ezt válaszolta: „Én mostantól fogva nem vitatkozom”. Erre a doktor felkiáltott: „Nagyszerű! Megígérte, hogy alá fogja írni a lengyel egyházak ítéletét, ugyanis maguk a lengyelek, mégpedig háromszáz egyház, elfogadták a Krisztus segítségül hívásának tanát, és erről egy nagyon szép dialógust foglaltak írásba. Ebből azután az egyház meg fogja érteni a lengyelek ítéletét. De nehogy valaki azt állíthassa, hogy neki ez nem volt meg, iratát a mi iratainkkal együtt elküldjük Lengyelországba, s miután megkapjuk onnan az ítéletet, a mi és az ő írásaival együtt sajtó alá rendezzük.”

Ennek befejeztével Dávid Ferencet kivezetik, és azokat is kiharancsolják, akik az ő felekezetén vannak. A tanácskozás éppen másfél órát tartott. (A tanácskozásról kiszivárgott hírek nem voltak kedvezőek Dávid Ferenc számára.) Hogy a fejedelem és a bírák mentegetni tudják magukat, és tiszta lelkiismeretüket megtartsák, vádlóikat iszonyú és rettenetes eskünek vetették alá, ti. annak: „Vajon ők részesei és tudatában voltak-e ennek az újításnak és vélekedésnek? Azután meg: vajon ez káromlása-e az Istennek?” Először a doktor állt fel, és ilyenféle esküt tett: „Én, Blandrata György, vallomást teszek a mindenható Isten és az ő fia, az Úr Jézus Krisztus előtt, és a szent angyalok és Isten választottjai előtt, hogy semmiben sem voltam Dávid Ferencnek ezen a véleményén, sem részese, sem tudója annak nem voltam, és állítom, hogy az új, és ezenfelül Istennek és az ő fiának iszonyatos káromlása.” Egymást követően ugyanígy tették le mások is az esküt, számszerint kb. 25 személy. (A szerző külön is idézi Hunyadi Demeter és Szegedi Lajos minden mértéket meghaladó túlzásait.)

Utána a magyarországi trinitáriusok következtek az eskütételre. Míg a többiek úgy tették le az esküt, mintha összeesküvést szöttek volna Dávid Ferenc halálára, az egyik közülük (a nagybányai egyház pásztorja) meg akarván menteni lelkiismeretét, megjegyezte: „Azt akarom, hogy lelkiismeretem szabad legyen, számvetésemet semmiképpen sem szeretném elkötelezni. Én ugyanis lelkiismeretesen megvallom, hogy Dávid Ferencet újításáért el nem ítélem. Ugyanis már a váradi vitán, amikor nem titkolta, hogy Izraelnek amaz egyetlen Istenére kell hallgatni, és hogy Krisztusnak az Atyja egyedülvaló, már kizárta az istenségből a fiút és a szentlelket, ami által jóllehet közvetlenül nem tagadta, hogy Krisztust imádni kell, mégis valójában közvetve már akkor tagadta. Tehát állítom, hogy ő most semmit sem újított.” Ezt hallva a többiek rossz néven vették, mert elpártolt tőlük.

A sorrendben utolsó Kendi Sándor a fejedelem, a saját és a jezsuita nevében megvallotta a háromsá-

got, és Dávid Ferenc véleményét mint istenkáromlást elítélte.

Ismét átadták a katonáknak, hogy őt egyedül vezessék el, és többé senkit nem engedtek hozzá. Sőt, az őrcsapatok sokáig játszadoztak a kalapjával, és lábukkal rátapostak, míg az egyik könyörületes testvér neki vissza nem vitte. (Dávid Ferenc eltávolítása után a kancellár azzal fenyegette meg követőit, hogy ugyanaz a büntetés vár mindazokra, akik az elítélt véleményéhez ragaszkodnak, és felhívta őket, hogy tevékenyen tanúbizonyságot Krisztus imáadásáról. A hívásra senki sem válaszolt. Végül is arra kérték a kancellárt, hogy ügyüket halassza másnapra.) Ekkor Ovári Péter így szólt: „Bizony a halál igen keserű,

mégis a lelkiismeret szabadságát föléje kell helyeznünk.” Alighogy kimondta e szavakat, az egész nemesség felállt, és esedezve azt kérte, hogy a papok ügyét halasszák másnapra. (Attól tartva, hogy felmentik papi hivatalukból, nevüket mindannyian felírták egy lapra, sőt még Lukács nevét is odaírták. Másnap megjelentek a fejedelmi palotában, és valamennyien csatlakoztak Blandrata véleményéhez; Lukács azonban világi mivoltára hivatkozva azt állította, hogy rá az innovációs törvény nem vonatkozhatik. Erre őrizetbe vették, és az innovációs törvényt a világiakra is kiterjesztették. Harmadnap Dávid Ferencet Dévára szállították, ahol november 15-én a várbörtönben meghalt.)

## Szó a szótlanságról

Sok szó esik a szóról.

János, az evangelista, egyenesen vele kezdi a világot, mondván: „Kezdetben volt az Ige...” Igézetes erőt, teremtőt, tulajdonított a szónak, és nemcsak ő. Előtte és utána mások is, máig is, sokan. Költők és papok, szónokok, sámánok, tudósok, vádlók és védők és tanárok, katonák és kofák élnek a szóval, élnek a szóból. Használják parancsszónak és büvszónak, használják imára és káromlásra, igét hirdetnek vele és elgyönyörködhetnek, meggyőznek és ámitanak, rávesznek és elcsábítanak, megértetnek és összekuszálnak vele. Mondanak igazat egyetlen szóval és szóáradatba fojtják, amit kimondani nem akarnak. Tulajdona, sőt tulajdonsága az embernek a szó, mióta beszélni tud és írni megtanította magát, a szóval kezdődik az emberiség, szóval a történelme. Az utolsó szó joga illeti az embert az ítélet előtt, első szavát lesik világrajóttétől: ...mama...

„Kezdetben volt az Ige...” — szólott az apostol.

Igaz, egy másik mester, későbbeni, de apostolnak úgyszintén nevezhető: Goethe, nagymessziről így válaszol Faustjában a rajongó evangelistának józanul: „Kezdetben volt a Tett...” De még ő, a cselekvés pártfogója és szószólója sem tud szabadulni a szó mágikus erejétől — balladájának bűvészinasa, elfelejtve a varázsigét, szó híján nem tud gátat vetni elkövetett tettének, és a palackból kiszabadult szellem elárasztja a házat. Madách „nagy talizmán”-nak nevezi a végre meglett szót, viszont sok-sok tízezer szava közt nem egy rosszállót ejt a szóról Shakespeare, a Troilus és Cressidában például ezt: „Szó szó, puszta szó; szív egy szikra se, s a cselekedet más úton halad...” Szó, szó, szó — mondja Hamlet is, és legyint.

Mint látható, sok szó s ennél még milliószeres több, felsorolhatatlanul számtalan, szól a szóról, mióta kezdetben volt az Ige.

Ennyi szó között, az emberi történelem szóözönében, és ennyi szó mellett, varázsos, játékos, vajákos, komoly, csalfa, megigéz, meggyőző szavak mellett, az első és az utolsó

szavakon kívül és túl rajtuk, hadd szóljak most néhány szót a szótlanságról. Mert a szótlanság mellett sem lehet szó nélkül elmenni.

Nem az elhallgattatott szavak szótlanságáról beszélek, nem is a visszafojtottakéről. Nem az elharapott szókról, és nem a kétértelműen félig kimondottakról, és hirtelen elhallgatókról, a mitsem mondókról, de sunyin sokat sejtetőkről. Nem az óvatos szótlanságról szól a szavam, nem a „ne-szólj-szám-nem-fáj-fejem” lapító, megalkuvó, ügyes szótlanságáról. Nem is a „ha-én-egyszer-kinyitnám-a-számát” alatomosan és gyáván fenyegető szótlanságáról. Nem a megkukult szótlanságról, a szókincstelen, a kifejezés-nincstelen szótlanságról, nem a közölnivaló-nélküliről, a tompáról, a bárgyúról, nem a közönyös szótlanságról. Nem a néma, az elnémított, sandán hallgató, bandzsító, a cinkosan összekacsintó szótlanságról, nem az ugrásra és pletykálkodásra, a szószátyárságra mindig kész, rágalmakra lesben álló, hazug szótlanságról beszélek.

Hanem a nyílt szótlanságról. Az őszintéről, a beszédes, a sokatmondó, szavak áradatánál néha többet mondó szótlanságról.

Ahogy egy téli tó szóatlan; ahogy egy őszi fa ejti szótlánul a szépséges mondókáját az idők csöndes múlásáról; ahogy egy madár csőre elbújik a szárnytollban, befejezve ez idejé éneklését; ahogy a szél szava eláll napszálltakor s hallgatagon közli az napi elfáradását hársfák és jegenyék leveleivel. Ahogy egy labda egyszerűen kigurul a gyerekek zsvájából és elveszve szusszan egyet s elhallgat egy bokor alján. Arról a beszédes szótlanságról beszélek, ahogyan néma egy szobor s mégis mindent kivall önmagáról, ahogyan szóatlan egy kép és mégis mindent közöl. Ahogy hallgatag egy gyöngy a kagylójában, és mondja, mondja, egyre mondja, vég nélkül meséli a végtelen tengert, az első és az utolsó szó jogán, egyszerre.

Ezekről a nyílt, kiváló szótlanságokról beszélek.

Az áradozó, az őszinte, a valamással teli szótlanságról beszélek, amelynek nyelvén beszélnek nemcsak

a természet tud. Nemcsak befagyott tavak, lombhullások és elpihent széljárások tudják ezt a gazdag hallgatást. Arról a szótlanságról beszélek, amelynek nyelvét nemcsak tárgyak ismerik s beszélnek ékesen, nemcsak gurulásban kifáradt s magukat valamely bokor zugában egy kicsit kiszusszanó labdák, sokbeszédű, néma szobrok, képek, kifogyhatatlan közléstől hallgató műtárgyak, szavak nélküli dolgok és zenék. Ért a nyílt szótlansághoz — talán még jobban ért hozzá, mint a nyílt szóhoz — az ember is.

Úl egy férfi a munkaasztalnál, áll a munkapadnál, áll egy tájban egyedül, hever a fűben nyitott szemmel és feszült homlokkal. Szóatlan ő és mozdulatlan, mégis tudni róla, hogy zibong benne és körülötte, zajong, zümmög, suttog és duruzsol benne és körülötte a terv, a gond, egy gondolat, egy keserűség, némely örvendezés, működik benne egy mű: talán egy hid, talán egy csavar csak, talán egy regény, talán csak egy rim.

Elmondja mindezt, nyíltan és szótlánul.

Felpillant egy nő, hallgatag, s a szemében feltükröződik s megszólal a világ: egy ábránd, egy eszmény, egy vágy, szerelem, féltékenység, szemrehányás, aggodalom, harag, gyöngédség, ellágyulás, szól egy tennivaló, talán csak az, hogy fel kell varrni egy gombot.

Elmondja mindezt, nyíltan és szótlánul.

Megáll a színpad egy pillanatra, csönd lesz, hallgatás, a párbeszéd fönnakad a szótlanságon, s a néző tudja, hogy most beszél a sors, most szól nagyon a dráma, most megy át a színen szótlánul az idő.

Elmondják mindezt színészek, rendezők, írók, nyíltan és szótlánul.

Sok szó esik a szóról, s mint látható, sok szó szól és ennél még ezerszeres több, felsorolhatatlanul tömérdek szó szólhatna a szótlanságról, mióta kezdetben volt a Szó, mióta kezdetben volt az Ige, mióta kezdetben volt a Tett. Mióta kezdetben volt a Hallgatás.

Mióta kezdetben volt az Ember. Aki ért, ha úgy akarja, a szótlanság igézetéhez is.

Mátrai-Betegh Béla

## Az Egyházak Világtanácsa a nemzetközi együttműködés előmozdításán munkálkodik

Budapesten tartották meg január 28. és 31. között az Egyházak Világtanácsa vezetőségének és a kelet-európai szocialista országokban élő egyházak képviselőinek II. tanácskozását. Az Egyházak Világtanácsát dr. Edward Scott kanadai anglikán érsek, az EVT Központi Bizottságának moderátora, dr. Philip Potter, az EVT főtitkára, dr. Konrad Raiser és dr. Todor Sabev főtitkárhelyettes képviselte. A vendégeket dr. Bartha Tibor püspök, a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának elnöke köszöntötte. A tanácskozást bevezető előadásában dr. Philip Potter főtitkár értékelte az előző ülés óta eltelt három esztendő eredményeit, az EVT és a szocialista országokban élő tagegyházak közötti kapcsolat fejlődését.

A tanácskozás résztvevői a vita során foglalkoztak az ökumenikus mozgalom helyzetével, az egyházak egységtörékvéseivel és az emberiség egységének kérdéseivel. Behatóan elemezték az ökumenikus mozgalom hatását a szocialista országokban

élő egyházak körében, kifejezték a világ békéjéért érzett felelősségüket és aggodalmukat a SALT-2 elhatalasítása, valamint a Kelet és Nyugat közötti politikai kapcsolatok megromlása miatt. Egyöntetűen megállapították, hogy a jelen körülmények között az egyházaknak nem szabad beletörödniük a negatív politikai változásokba, hanem törekedniük kell — vallásuk tanításainak szellemében — a különböző világnézetű emberek, csoportok és nemzetek együttműködésének elősegítésére. Hangsúlyozták, hogy az Egyházak Világtanácsára fontos feladatok várnak, különösen a madridi konferenciát előkészítő időszakban.

Csütörtökön, a tanácskozás utolsó napján sajtótájékoztatót rendezett az Egyházak Világtanácsa és a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa, amelyen dr. Philip Potter és dr. Edward Scott beszámolt az EVT tevékenységéről, a konferencia eredményéről. Dr. Bartha Tibor püspök értékelte azt az elmúlt évtizedet,

amelynek során az Egyházak Világtanácsa új tagegyházakkal, az európai szocialista országokban élő egyházakkal gazdagodott. Dr. Tóth Károly püspök, a Keresztyén Békekonferencia elnöke elmondotta, hogy az Egyházak Világtanácsa — az őt ért támadások ellenére — a jövőben is támogatni fogja a nemzeti felszabadulásukért küzdő szervezeteket, mint tette ezt legutóbb például a londoni Zimbabwe-konferencián részt vett ZAPU- és ZANU-delegációk esetében.

A tanácskozás befejeztével az elnökség fogadást adott, melyen jelen volt mint vendég, püspökünk is, aki örömmel találkozott a fentebb említett személyiségekkel, valamint a szomszédos szocialista országok ortodox és protestáns egyházainak képviselőivel. A romániai egyházakat Anatolij bukaresti ortodox püspök és dr. A. Klein nagyszebeni lutheránus püspök képviselték. A csehszlovákiai küldöttek között püspökünk örömmel köszöntötte dr. M. Novák huszita pátriárkát.

## Orbán Balázs emlékest a Kossuth Klubban

Nyilván a február 3-i „Balázs” nap, illetve a 151-ik születési évforduló szolgált alapul arra, hogy a TIT budapesti Néprajzi Szakosztálya ez év január 30-án a Kossuth Klubban Orbán Balázs emlékestet tartott.

A szakosztályi ülés népes hallgatóságát házigazdaként dr. Filep Antal néprajzi kutató üdvözölte, s mint a konglomerátum kötőanyaga fogta össze az öt felkért hozzászóló különféle szempontú beszámolóját, hangsúlyozva, hogy Orbán Balázs sokoldalú értékeit kizárólagosan egy tudományág sem sajátíthatja ki. A házigazda a néprajzos Orbán Balázs méltatása során külön rámutatott arra, hogy a „Székelyföld leírása” c. fő művében Orbán nemcsak a falut mutatta be, hanem műve nélkülözhetetlen forrásmunkául szolgál ma is a kisvárosi polgárság, a bányászok, sóvágók, marosi tutajosok múlt századi életének megismerésére is. Összefoglalójában ő is — ki tudja már hányadikként — figyelmeztetett könyvkiadásunk egy nagy adósságára, a „Székelyföld leírása” tudományos igényű, magyarázatos újbóli kiadására.

Az első hozzászóló — dr. Szentgyörgyi Mária történész, egy életrajzi ismertetés után a történész Orbán Balázst méltatta. Az életrajzi adatokat — feltehetően — a róla eddig megjelent, többnyire sematikus ismétléseket tartalmazó életrajzok-

ból meríthette, mert sajnálatosan megismételte azok típusosan visszatérő tárgyi és időponti tévedéseit is.

Ifj. Entz Géza művészettörténész rövid hozzászólásában arról szolt, hogy a templomok, kastélyok, kelyhek leírásánál Orbán Balázs nemcsak dokumentál, hanem a művész szemével, lírai hangon interpretál is.

Az irodalomtörténész Lengyel Dénes példákkal illusztrálva, részletesen elemezte a Székelyföld leírásában megörökített mondai anyagot, hangsúlyozva, hogy Orbán Balázs mitológiája sokszor teljesebb, mint azoké a mesemondóké, akik az általa gyűjtött anyagot később feldolgozták. Megállapította, hogy egyik-másik mitológiai eleme egyetemes, túlnő az ország határain. Példákon mutatta be a földrajzi nevek játékos szófejtő Orbán Balázsát is.

Beható tanulmányban számolt be Kovács Ágnes folklorista az Orbán Balázs gyűjtötte székely népmeseanyagáról. Kifejtette, hogy a Magyar Népköltési Gyűjtemény III. kötetében közzétett tíz Orbán Balázs gyűjtött mesén kívül a Kriza hagyatéka kutatása során kéziratban még másokat is fedeztek fel, s így huszonháromra tehető az általa lejegyzett népmesék száma.

Végül Kálnoki Kis Tamás történész számol be Orbán Balázs esküdtészek — mint sajtóbíró — előtti felelősségre vonásának eddig

még fel nem tárt előzményeiről és részleteiről. Az e tárgyú kutatásai során kiásott levéltári anyagból sok érdekes részletet tárt fel a Makk-féle összeesküvést eláruló Bíró Mihály Kossuthot is belekeverő körmonfont védekezéséről s a császári és királyi „bírói függetlenség”-ről.

Tévedés azt hinni, mintha ez a jól sikerült emlékest Orbán Balázs tevékenységének csaknem minden területét kimerítette volna. Elegendő csak a Romer Flóris által nagyra értékelt régész Orbán Balázsra utalni. Ezért én sem mulaszthatom el, hogy befejezésül ne mutassak rá a „majdnem népdalgyűjtő” Orbán Balázsra:

Ismert, hogy a magyar népdalokat a helyszínen csak a múlt század 80-as éveiben kezdték gyűjteni. Nos — mivel Orbán Balázs saját tréfás bevallása szerint is csak harangon tudott játszani — már 1863-ban javasolta (sajnos eredménytelenül) Simonffy Kálmán barátjának, hogy mint zenész ő gyűjtse be a székely népdalokat. Íme az 1863. március 2-án kelt levélrészlet a Széchényi Könyvtár kéziratából: „A jövő tavasszal Halmágyi s egy festő társaságában az egész Székelyföldet meg fogjuk utazni... mi a nép között bolygunk, s az lenne azon tere-num, hol te dalkincseket gyűjthetnél; ha az eszmével megbarátkozol, kérlek, előre értesíts engem.”

Dr. Márkos Jenő

# Féja Géza: A régi magyarság

1937-ben Pozsonyban jelent meg ez a kötet, „A magyar irodalom története a legrégibb időktől 1772-ig” c. Innen idézzük az alábbiakat:

**Dávid Ferenc**  
(1513—1579)

A magyar protestantizmus árnyalatai a XVI. században gyakorta éles harcban állottak egymással. Maguk a prédikátorok hol a lutheránizmushoz állottak közelebb, hol pedig a kálvinizmushoz. E két felekezet a maga módján s a Szentírás magyarázatának alapján megakarta kötni a szabadságérzetnek elemi lendületét. E „kodifikálás” azonban nem ment olyan könnyen, mert a protestantizmussal beoltott embert a szabadság érzete és tudata vitte, a szentíráselménye egyre alakult és tovább kristályosodott benne. A szabadságnak e gáttalan ritmusa ijesztette meg Méliusz Juhász Pétert, s ezért indított olyan elkeseredett harcot az unitáriusok, és elsősorban Dávid Ferenc ellen. Dávid Ferenc pedig úgy látták, hogy Juhász Péterek tulajdonképpen a katolicizmus útjára kanyarodtak vissza, hiszen megkötötték az ember vallásos élményének szabadságát és fejlődési lehetőségét, a protestantizmus elindító értelmét. Méliuszék a reformációt lezárt műnek tekintették, Dávid Ferencék örök elvnek.

A szebeni kézműves és a magyar nemzeti asszonyfiának, Dávid Ferencnek célját, életelvét, egyik könyvének János Zsigmond fejedelemhez írott előszava már tisztán és világosan kifejti. A „világosságnak és békeségnek útjára” akarja vezetni a fejedelmet. A szellem elsőrangú jussát jelentette be ezzel a világra. Egész életét, minden megnyilatkozását az eszmei magasság jellemzi, sohase bírt leszállani róla, egyre magasabbra tört. Az Ige egyszerűsége és tisztasága volt fontos neki, nem akart oly szavakat használni, melyeket „Isten meg nem szentelt”. A vallási harcok mindent felkavaró áradata fölött állott, a vallás szellemi kérdés, lelki ügy volt számára.

Ő fogalmazta meg Magyarországon először a maga tisztaságában a „lelki ember” mivoltát. Istent sem emberi viszonylatokban, s emberi indulatok fergetegében szemléli, mint Méliusz, hanem a szellem tiszta himnuszaival öleli át. A protestáns kor át meg át van szöve az Ószövetség komor élményével, de Dávid Ferenc pályájának a csúcspontján teljesen és tudatosan újszövetségi lélek volt. „A zsidók a törvény alatt voltak,

mi pedig a kegyelem alatt.” Krisztus számára „új világ építése”, második Ádám, új embert számít születésétől fogva: „Miképpen az Ótestamentumban egyedül az Isten mindeneket teremtett, és mindeneket akkor cselekedett Krisztus nélkül, azonképpen mindeneket az új testamentumban csinált és újonnan teremtett az új Ádám által, ki az ember Jézus Krisztus, az ő áldott szent fia”. Dávid Ferenc legfőbb izgalmá Isten szellemi megközelítése, Isten tiszta szellemi megfogalmazása volt. Csakis lelki fegyverekkel volt hajlandó a szellemi élményért harcolni. „A hadakozó szerszámokban és fegyverekben mutatkozik meg a különbség, mert a király istábjá a szablya... A Messiásnak ő fegyverei nem testiek.” E szellemi tűz, s az építő szellemnek ez a szinte mértani biztonsága már nemcsak a prédikátoré, hanem a gondolkodóé és a művészé. Ha támad is, ha vitatkozik, szinte indulatok nélkül teszi, a rostáló, rendszerező, ellentétek feloldásán át új egység felé siető elme fölényével. Nemcsak a vallás tiszta szellemiségét, hanem az új szövetségnek és Krisztusnak fölényes szelídségét és szabadságát is legtisztábban képviseli a XVI. század protestáns irodalmában.

Dávid Ferenc szinte átrohant a felekezeteken. Mint katolikus pap kezdte, majd egy-egy időre püspöke volt Erdélyben valamennyi protestáns felekezetnek. Mindig az élre került, de minden vallás egy-egy szellemi mű volt számára, s tovább sietett újabb, „mű” felé. Megízlelte a szellem alkotó szabadságának gyönyörét, s azonosította a protestantizmussal. *Elete: ballada, balladai időmértékű út Isten arca felé.* Az ő istenélménye az emberi szellem remekműve, s e remekművön folyton újabb alkotnivalót talált. Fejlődési útjának sohasem lehetett vége. A protestantizmus megalapítóinak alkotó hősiességét a protestantizmus örök ritmusává akarta tenni. S e visszafojthatatlan fejlődési láz okozta, hogy korának indulatait le tudta vetni, s az emberiségnek, a szellemi és lelkiismereti szabadságnak szinte egyedülálló tisztaságú hőségévé nőtt a XVI. század Európájában.

Az egyházban az örök fejlődés templomát látta, a nagy kohót, melyben sohasem aludhat ki a teremtés forrósága. Végző állomása az unitarizmus volt, de ebbe sem bírt belemerevedni, és ezért kellett otthagynia templomát és híveit. Betegen, bilincsekbe verve, de töretlen lélekkel halt meg a dévai vár börtönében, ahová a fejedelem vetette. Ő a szellemi szabadság első vértanúja magyar földön.

Válogatta: **Bence Márton**

## A magyar protestantizmus

Dr. Bucsay Mihály, a budapesti Református Teológiai Akadémia egyháztörténész professzora, aki már 1959-ben kiadott egy német nyelvű munkát, amelyben a magyarországi protestantizmus történetét ismertette. Munkáját folytatva, nemrégiben jelent meg *Der Protestantismus in Ungarn 1521—1978* című hatalmas munkájának első kötete a bécsi Protestáns Egyháztörténeti Intézet támogatásával. A tudós szerző feldolgozta az időközben megjelent magyar és külföldi egyházi és világi szakirodalmat. Az első kötet, mely az 1521—1715 közötti időszakot ismerteti, több mint kétszerese a korábban megjelent munkájának.

Munkájában hangsúlyozza Bullinger hatását a kialakuló magyar kálvinizmusra. Az út Genfben és Kálvin Já-

noshoz annak idején Zürichben és Bullingeren át vezetett.

Igen értékesnek tartjuk a közel 70 oldalas bibliográfiát, mely a hazai és a külföldi olvasónak egyaránt jó szolgálatot tesz a továbbjutáshoz.

A szerző rólunk, unitáriusokról röviden, de objektíven emlékezett meg.

## Bethlen Gábor kiállítás

A budapesti Református Ráday Kollégium megalakulásának első évfordulója alkalmából Bethlen Gábor választott magyar király és erdélyi fejedelem születésének 400 éves évfordulója alkalmából nívós emlékünnepelet és anyagában gazdag kiállítást rendezett február 8-án. A kiállítást rendezte és megnyitotta dr. Bottyán János lelkes, főszerkesztő. Az emlékünnepelet dr. Tóth Károly püspök záróbeszédével ért véget.

## Az európai ökumenikus információs munkaközösség ülése

1980. február 25—26. napjain Hollandiában, az Utrechttől nem messze fekvő Driebergenben tartotta első ülését az Európai Ökumenikus Információs Munkaközösség új Végrehajtó Bizottsága, amelyet a Munkaközösség 1979 őszén, magyarországi gyűlésén választott. Az ülésen Magyarországról dr. Aranyos Zoltán zsinati tanácsos, a Munkaközösség ügyvezető elnöke vett részt.

Dr. Aranyos Zoltán ezt követően Bensheimban (NSZK) február 28. és március 1. között részt vett a 24. Európai Felekezettudományi Intézet gyűlésén, melynek fő témája: „Az európai teológia”.

# Emlékirat Magyarország állapotáról

A Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában 1977-ben jelent meg a „Humanista történetírók” című kötet, amelyik néhány XV—XVI. századbeli szerző latinul írt, magyarra fordított, hazai vonatkozású, korabeli történeti munkáját vagy annak egy részét tartalmazza. A munkák válogatását, a szöveggondozást és a jegyzetkészítést *Kulcsár Péter* végezte. Ez alkalommal a kötetben található munkák közül *Forgách Ferenc*-nek „Emlékirat Magyarország állapotáról” című, 472 lap terjedelmű művéről kívánunk megemlékezni. Magyarra fordította *Borzsák István*. A munkát *Istvánffy Miklós* és *Forgách Simon* korabeli jegyzetei egészítik ki.

A forráskiadványnak számító, XVI. században írt mű *Szapolyai János*, (I. János király) halálától (1540) *Báthori István* erdélyi fejedelemmé megválasztása utáni időkhöz, (kb 1572-ig) tartó korszak történetét öleli fel. Különösen a mű utolsó három fejezetében, (XX—XXII. könyv) rosszindulatú beállításban, többször szerepelnek az erdélyi áriánusok, (unitáriusok) és *János Zsigmond*, az unitárius hitre tért erdélyi fejedelem és választott magyar király (II. János).

A szerző *Forgách Ferenc* Budán született 1530 körül. Apja protestáns volt, de ő 1550-ben már katolikus. 1557-től kilenc évig névleg váradi püspök. Ekkor még Habsburg-párti. 1568-ban azonban *János Zsigmond* oldalára áll. Átállásának valószínű oka: abban a reményben való csalódása, hogy a Habsburgok megvédik Magyarország függetlenségét. Ezentúl — munkájából megállapíthatóan — az erdélyi fejedelemség önállóságát úgy-ahogy mégis biztosító törökbarát politika híve, de egyben hithű katolikus. 1571-ben Erdély kancellárja. Padovában halt meg 1577-ben.

*Forgách*ot forrásmunkája szereplőinek jellemzésében részben a Habsburgokkal meghasonlott politikai állásfoglalása, részben katolikus volta befolyásolja. Az erdélyi áriánusokra, (unitáriusokra és *János Zsigmondra*) vonatkozó rosszindulatú állításait, a művéből kimutatható ellentmondásokkal, részben maga a szerző, részben 400 éves múltunk cáfolja meg. A marxista történetírásnak a fentiekkel kapcsolatos és *Forgách*tól eltérő véleményét a válogató és jegyzetkészítő *Kulcsár Péter* rögzíti.

*Forgách* adatainak pontatlanságára egyébként jellemző, hogy *Istvánffy Miklós* 90, *Forgách Simon* pedig 60 esetben egészítik ki, illetve helyesbítik *Forgách Ferenc* adatait.

Az erdélyi áriánusokat (unitáriusokat), illetve *János Zsigmond*ot *Forgách* így jellemzi:

(1571) „Január elsején a király országgyűlés tartása végett Székelyvásárhely (Marosvásárhely) városába utazott. Itt közügyek közül a szokásos adókiivetésen kívül nem végeztek semmit. A vallás dolgában sokat vitáztak. Azt követelte, hogy eljárhasson azok ellen, akik az arianizmust káromolni merészlik; ... Vitákat rendeztek tehát a székesegyházban, amelyeken az arianusok... lehetetlen és borzalmas dolgokat adtak elő a szentháromságról... A király erőteljesen helyeselt... Istentelenségüket senki sem tudná előszámlálni... nem fogadják el az evangéliumot, sőt el akarnák törölni... a bibliát csak gonosz szándékkal forgatják... nem élnek a sakramentumokkal, nem a keresztséggel, nem az úrvacsorával.” (979—980)

(Izabella királyné) „...fiát gyalázatosan nevelte.” (981) „...Így aztán gyerekek, majd hitvány lengyel emberek társaságában nevelkedett fel, és élete végéig olyan maradt, ...a könnyelműséget, tudatlanságot, részegeskedést szívta magába...” (982) „Különben is melankólikus alkat volt... egész napokat töltött ülve, miközben a szemét... egy helyre irányította; a házon belül sem járkált, ... Istent vagy isteni dolgokat egész betegsége alatt egyszer sem említette... minden istenfélelemtől elrugaskodott em-

berek nevelték így, hogy annál könnyebben megnyerhessék az arianizmusnak.” (984)

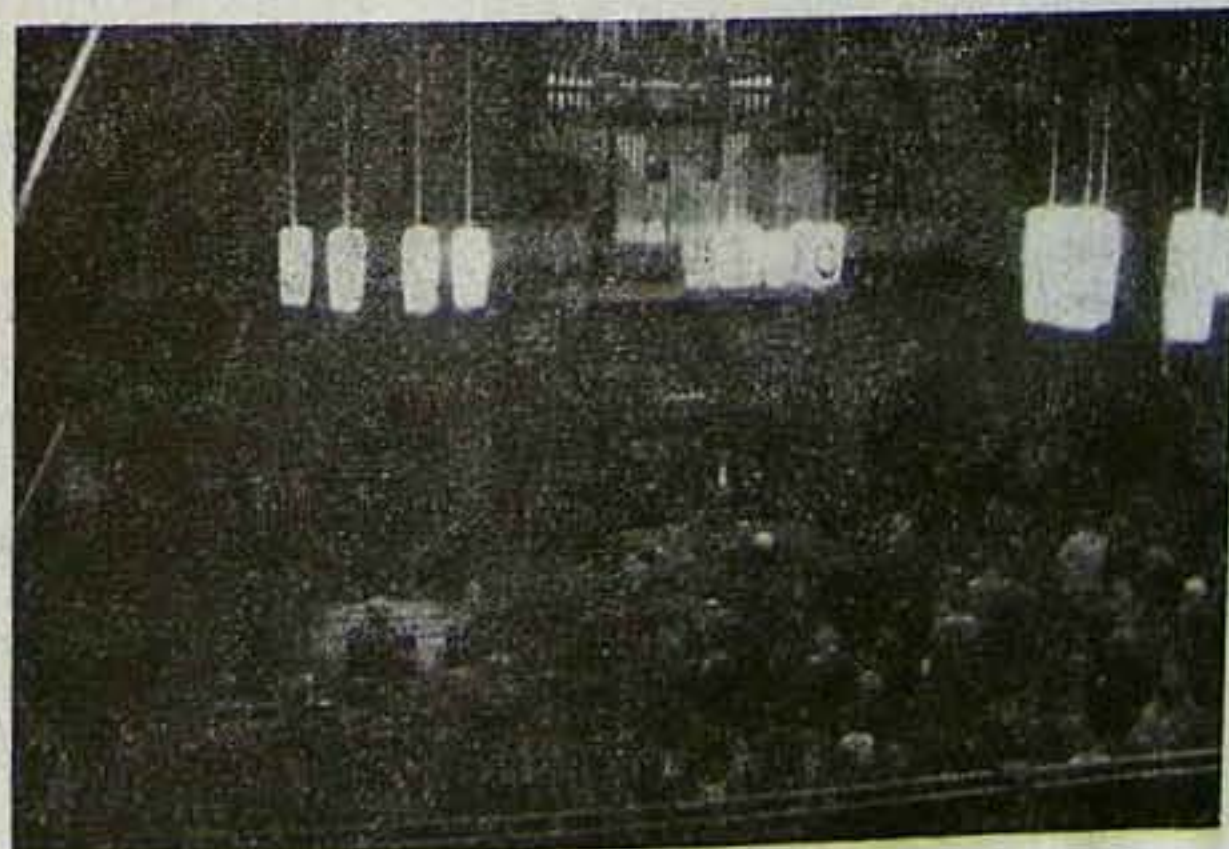
Mindezeket megcáfolja *Forgách Ferenc*, amikor máshol így ír: „Mikor a királyné a fiával együtt, *György* és *Ferdinánd* vezérei a megbeszélten napon *Felvincen* összegyűltek, a királyné (*Izabella*) így szólt: ... Téged szólítalak, jószágos nagy isten, árvák védelmezője ... Bízván bízom abban, hogy te, aki az igazakat soha el nem hagyod, fiammal együtt megvédelmezel.” (578—579). Majd később: „Ily szerencsés kezdet után *János*... katonaságot toboroztatott. ... De akkor vezérek által viselt hadat, most pedig személyesen ott volt, és nemcsak vezérnek, hanem katonának is megfelelt. ... Hasonló bátorsággal és gyorsasággal foglalta el *Bátor* és *Szentmárton* várát is... Atya várát meghódította. ... E napon nem kezdőnek látszott, ... hanem meglelt férfi hadvezéri képességeivel tündöklött.” (814) „...egyetlen kedvtelése a vadászat volt...” (984)

A válogató és szöveggondozó *Kulcsár Péter*nek a marxista történetírásról alapuló véleménye a következő:

„*János Zsigmond* helytelen neveltetéséről itt — és főleg alább — *Forgách* súlyos kritikája éppen nem helytálló: nyolc nyelven beszélt, a korabeli nemesifjúhoz illő foglalatosságokban (lovaglás, kardforgatás stb.) kiváló volt, szerette a művészeteket, a tudományokat, vallási ügyekben szokatlan türelmet tanúsított.” (1132) „Az az értékelés, amit szerzőnk *János Zsigmond*ról és uralkodásáról ad, hamis és rosszindulatú: A fejedelem neveltetéséről, műveltségéről már szóltunk. Politikai tekintetben kiváló érdeme a viszonylag független Erdély megteremtése; a császári támadásokat rendre visszaverte, a törökkel elismertette az ország önállóságát. Szorgalmazta a vallás-szabadságot, a törvénykezés nyelvét magyarrá tette.” (1147) A műben *János Zsigmond* elleni három orgyilkossági kísérletről is szó van, amelyeket azonban sem *Istvánffy*, sem *Forgách Simon* nem erősít meg. (720, 761, 771, 817) Megjegyezzük, hogy *Forgách Ferenc*nek a székelyekről sincs jó véleménye. (999) *Dávid Ferenc*ről, egyházalapító püspökünkről semmit sem tud, sem ír.

*Forgách* idézett művében megállapítja, hogy *János Zsigmond* az 1571. jan. 1—14-ig tartott marosvásárhelyi (székelyvásárhelyi) országgyűlés után — mely országgyűlésen az unitárius vallást ismételt bevett vallássá nyilvánították — két hónapra, 1571. márc. 14-én halt meg.

Dr. Kálnoki-Kis Géza



A HILVERSUMI REMONSTRÁNS TEMPLOM  
Az úrasztala előtt püspökünk és *Fockema Andreae*  
remonstráns lelkész  
1979. november 18.

# A hit gályarabjai

## Szabálytalan jegyzet a kolozsváriakról

Egyszer egy külföldi diák megkérdezte tőlem, hogy a magyar költők miért cipelik a vállukon népük és az emberiség sorsának mázsás problémáit? Hirtelenében nem jutott jobb válasz eszembe, mint amit akkor egy közszájon forgó vicc sugallt. Elővettem négy különböző című magyar bankjegyet, és elmondtam, hogy történelmünk rajtuk szereplő nagyjait vagy eleve nem megsütötték, vagy száműzetésben haltak meg bukott szabadságharc után, vagy éppenséggel ott estek el a harc mezején.

Sütő három darabjával kapcsolatban (melyet egy esztendeje már összefüggő trilógiaként játszanak a kolozsváriak) ugyancsak megkérdezhetné egy szerencsésebb történelmű országból érkezett kritikus, hogy míg végre írt történetfilozófiai költésű drámakölteményeket, hiszen azok Goethe és Ibsen korában is csak keveseket érdekeltek. Isten ments, hogy az író helyett válaszoljunk erre a kérdésre. Csak egy pillanatra a mi Illyésünk számos darabjára gondolunk, majd képzeletben fölmutatunk a Vigszínház roskadásig zsúfolt karzatára, félénken megjegyezve, hogy úgy látszik, a történelem és az ember viszonyának Sütő választotta három változata a mai magyar nézőnek elegendő gondolati táplálékot nyújt.

A jog és a szabadság, az önkényuralom és a jogtiprás összefüggéseit elemző Egy lócsiszár virágvasárnapjára ezúttal nem jutottam el. Annál nagyobb öröm volt a Csillag a máglyán, és a Káin és Ábel, hiszen a közelmúltban a két darabot már számos magyar változatban és „székelyül” is láthatta a magyar közönség, hála a sepsiszentgyörgyi vendégházaknak.

Kezdjük kivételesen a feketelevessel: az általános forró fogadtatás ellenére, miért adtak hangot számos bizonyos csalódásuknak? Tagadhatatlan, hogy a büfében, a dohányzóban, az előadás utáni beszélgetésekben szó esett a színpadi beszéd hibáiról, a színészi játékstílus zavaró sokféleségéről és más kérdésekről is.

Erősen hiszem, hogy ezeknek a csalódásoknak a közös oka nagyrészt az, hogy hiedelmek, valóságos mítoszok élnek közöttünk mindenről, ami erdélyi. Ezek a képzetek nem új keletűek, elég fellapozni Kazinczyt vagy Jókait, hogy ezt lásuk. Azt minden gimnazista megtanulta, hogy a magyar nyelvű színpad Kolozsváron született. Azóta mi történt, milyenek a mai állapotok, arról inkább csak mendemondák keringenek. Úgy látszik, ismét beigazolódt, hogy minden ismeretlen dolgot másnak képzelünk, mint amilyen a valóságban.

Mégis, hogyan sorolt az eddig lá-

tott előadások mellé a két Sütő-darab kolozsvári változata? En úgy találtam, hogy a Csillag a máglyán eddigi legteljesebb értelmezésének lehettem tanúja. Az írott szöveg líraiságának bizonyos kárára, Harag György két összeférhetetlen ideológiai felfogás panorámáját adja. Feltétlenül elismerést érdemel azért, hogy nem engedte romantikusan értelmezni a Csillag a máglyán két főszerepét. Lohinszky Lóránd Kálvinja ifjúkorától fogva egyetlen tömbből faragott köember. Jellemében nincs változás, fordulat. Meg sem rezdül a hite, amikor Szervét feje fölött a katolikus hitnyomozó cinkosan összekacsint a református inkvizícióval. Héjja Sándor Szervétje szándékosan tompított figura. Ha nem az lenne, csak hitvány gazembert, és nem következetes politikust láthatnánk Kálvinban. Héjja ugyanakkor elég fajsúlyos ahhoz, hogy ne váljék a politika fogaskerekei közé tévedt chaplini figurává. Különösen felejthetetlen a Szervét-ügy tárgyalásának színpadi megoldása, amikor a két tábor egyszerre a hit gályarabjává válik, s reménytelenül igyekszik a reformáció egyazon hajójában ellentétes célok felé.

A Káin és Ábel kolozsvári előadásának rendezői megközelítése fordítottja a trilógia középső darabjének. Míg a Csillag a máglyán drámai és főleg színpadi lehetőségeit céljának megfelelően Harag György takaréklángon „főzte meg”, a Káin-darabot hatalmas színpadi látomásokkal erősítette fel. Valóságos Sinai kőszívtagba telepítette az első ember családját. Hogy itt nem habszivacs sziklák között folyik a játék, arra akkor hőkkenünk, amikor az első elrepülő kő döngve csapódik a deszkákra. Ettől kezdve valami félelmetes, ősvilági szilajság költözik a színpadra. És — valljuk meg — erre igen nagy szükség is van. Mert a Káin és Ábel gondolatának minden nagyszínházi színpad túldimenzionált. Nincs annyi cselekvés, hogy az óriás teret be lehessen játszani. Ráadásul Harag egy túllfüggőnyt is ereszt a színpad elé, s azon át tekinthetünk az idő feneketlen kútjába. Láthatjuk az első emberi drámát. Számos rendezői gondolat érdemel említést. Nagyszerű, és különösen az erkély magasságáról letekintve illúziókeltő látvány a tengerparti hullámverés. Ennek moraja kíséri Káin érdes szerelmi vallomását Arabellának. De bármilyen szép volt a búzatábla, poétikusan félelmetes a zivatar, nem hallgathatom el, hogy nem tudtam úgy együtt lépni, együtt lüktetni a drámával, mint a Paulay Ede utcában, ahol a sepsiszentgyörgyi adták elő tavaly ősszel egyáltalán nem nagyszabású rendezésben, szinte szobahangon. Ez a valóban felülmúlhatatlan nagyszínházi rendezés kellett ahhoz, hogy meggyő-

ződésemmé váljék: a Káin és Ábel valójában kamaradarab. Sütő trilógiájának zárköve legtöbbször közelképet kíván, és kitartott premier plánt csak nézőközben, tehát intim színházban vagy képernyőn lehet adni.

Legutóbb 175 éves korában láttuk Pesten a kolozsvári társulatot. 1968 óta művészileg sokat fiatalodtak, ezt bebizonyította minden velük töltött este. Erősen reméljük, az utóbbi években egyre gazdagodó magyar-román színházi kapcsolatok lehetővé teszik, hogy gyakrabban láthassuk őket.

Köröspataki Kiss Sándor

## ÁTHOSZ

### Rapcsányi László könyve

1963-ban volt ezer éve annak, hogy megalakult az ortodox szerzeteskolostor azon a földnyelven, mely Thesszalonikától dél-délkeleti irányban nyúlik az Egei-tengerbe s aminek a végén több mint kétezer méterre magasodik föl az Athosz csúcsa. A félsziget névadója a görög mitológiából ismert gigász; Zeusz főisten mérgében borította rá a sziklatömeget. Am, aki ma antik legendákért és emlékekért, nem pedig a bizánci kultúra megismeréséért utazna Athosra, azt nyilván boldognak néznék, és be sem engednék a hatóságok, akik külön pénzért adnak külön engedélyt — úgynevezett diamonitront — az odazárókolni szándékozó férfiaknak. Nőknek a bejárás ma is tilos a görögkeleti egyháznak ebbe az autonómiát élvező aszkéta-köztársaságába, ahol ma körülbelül kétszázan élnek, húsz kolostor fennhatósága alatt, szerzetesek, vagyis kalugyerek.

A nőtilalom természetes velejárója az önként választott remeteéletnek, amit háromszázharminchárom négyzetkilométeren folytatnak a — különben főleg erdőkitermeléssel foglalkozó szigetlakók. A róluk szóló, közel négyszáz oldalas, pazar kiállítású mű szerzője, Rapcsányi László, nem útikönyv megírására törekedett, hanem — részben a főkalauz Berki Feriz tudósi segítségével — az orthodox vallás fő kérdéseiben igazít el.

Régebbi könyveiben — például bibliai beszélgetéseiben — mindegyik az érdeklődő, művelt laikus szerepében képviselt bennünket, a közönséget. Most a tanítók közé lépett, és gondoskodik arról, hogy választott tárgya éppoly érdekes legyen, mint neki, amikor foglalkozni kezdett vele. Mindebből egyértelműen következik, mégis kimondom: az Athosz kiemelkedő műve ismeretterjesztő irodalmunknak. (Gondolat)

Iszlai Zoltán

A Világosság ezidei első számában olvastuk, hogy a hamburgi magyar kulturális hetek keretében Katolikus keresztények Magyarországon" c. ülést tartottak. A katolikus egyház és a magyar állam dialógusáról Dorombay Károly, a Vigilia főszerkesztője tartott előadást, Nyíri Tamás, a budapesti Hittudományi Akadémia professzora pedig az evangélikusok lehetőségéről adott tájékoztatást. Tomka Miklós szociológus a magyarországi szekularizáció helyzetéről adott képet, a vitában Lukács József egyetemi tanár, a Világosság főszerkesztője és Walter Kern innsbrucki jezsuita professzor szölközték a keresztények és marxisták dialógusának lehetőségeiről.

Lukács József „Merre tart a nyugatnémet katolikus püspöki kar" c. hamburgi leveléből idézzük a következő két megjegyzést:

— Heinrich Böll hatvanegy éves korában feleségével, Annemarie asszonnyal együtt „hosszas megfontolás után" kilépett a katolikus egyházból — közli a Spiegel. A

Frankfurter Rundschau hozzászólása maga a kilépés formálisan már négy éve megtörtént, de Böll most tartja időszerűnek, hogy elhatározását nyilvánosan is megokolja. A szavak élesek és keserűek: a német katolicizmus a lehető legintenzívebben arra törekszik, „amit restaurációnak nevezünk". És: „Ezek a típusok — püspökökre gondolok — mindenütt felbukkannak, ahol csak valami reakciós dolog történik". A Nobel-díjas írónak „hányingere támad", ha azt tapasztalja, hogy Habsburg Ottó CSU-szerepléseit „püspökök vagy biborosok raja veszi körül."

A Küng-ügy fejleményeinek ismertetése után idéz egy német napilapból:

— A Süddeutsche Zeitung értesülése szerint az ügy tovább gyűrűzik. Jean Gallot, a vatikáni rádió kommentátora Küngöt — két hasonló felfogású holland kollégájával Schillebeeckx-szel és Schoonenberggel egyetemben, „az áriánizmushoz közelálló nézeteik miatt" eretnekgyanúsáknak minősítette.

**Gyülekezeti napok, szeretetvendégséggel a budapesti egyházközségekben:** Bp. V. Nagy Ignác u. 2-4. sz. alatt: május 3-án szombaton d. u. 6-kor. Hógyes E. u. 3. sz. alatt: ápr. 20-án és máj. 18-án, vasárnap du. 6-kor. Bibliórák a Nagy I. utcában ápr. 14-én és 28-án, valamint május 12-én és 26-án, hétfőn du. 5 órakor; a Hógyes utcában ápr. 21-én, valamint május 5-én és 19-én, hétfőn du. 6 órakor.

**A Magyarországi Szabadegyházak Tanácsa** 1980 febr. 18-i üléséből felhívást intéztek a világ békéjéért a külföldi tag-egyházakhoz. A meleg hangú felhívás a Békehírnökben magyarul is napvilágot látott.

**A Petőfi Rádióban** közvetített református vallásos félórán, márc. 9-én Lenkey Istvánné dr. Semsey Klára a debreceni református teológiai akadémia professzora hirdette az ígét.

**Kenyai napló** címen érdekes és tanulságos könyv jelent meg dr. Pásztor Jánosné tollából, aki férjével együtt éveket töltött Kenyában, ahol mindketten az ottani protestáns akadémián tanítottak. Kapható a Protestáns Könyvesboltban, ára 70.— Ft.

**Dr. Dankó László,** a Római Pápai Magyar Intézet igazgatója, esküt tett a Magyar Népköztársaság alkotmányára. Az eskütételnél jelen volt Miklós Imre államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke és dr. Ijjas József kalocsai érsek. Dr. Dankó e tisztében dr. Bagi István követi, akit nemrégiben az Esztergomi főegyházmegye segédpüspökévé nevezett ki a pápa, és aki munkásságát Budapest székhellyel fogja ellátni.

**A budapesti evangélikus teológiai akadémia** hallgatói levelet intéztek Lord Killaninhoz, a Nemzetközi Olimpiai Bizottság elnökéhez, és tiltakoztak a XXII. nyári olimpiai játékok bojkottja ellen. Örömmel vették a hírt, hogy a NOB is állást foglalt a nyári olimpiai játékoknak Moszkvában való megrendezése mellett.

**Dr. Semptey László** budapesti általános érseki helytartó, budapesti plébános hosszú szenvedés után elhunyt. Emlékezetét mi is kegyelettel megőrizzük.

**Komlós Attilát,** a Reformátusok Lapja felelős szerkesztő-helyettesét bizta meg az Ökumenikus Tanács a genfi központ sajtótudósítói feladatok ellátásával.

**Dr. Szigeti Jenő** adventista lelkész, a Szabadegyházak Lelkészképző Intézetének dékánja, egyéves ösztöndíjat kapott az amerikai St. Andrew's egyetemtől kutató munkája folytatására.

**A gettó felszabadulásának 35. évfordulója** alkalmából a Magyar Izraeliták Országos Képviselői és a Budapesti Hitközség koszorút helyezett el az emléktáblákon. Együttérzés kifejezésével kívánjuk: Isten adjon enyhületet a túlélők szívében.

**A Baptista Világszövetség** fennállásának 75 éves évfordulóját ünneplik az idei esztendőben. A szervezet Londonban Baptist World Alliance néven alakult meg 1905-ben. A hazai Baptista Egyház elnöke Laczkovszki János 1970-75 között a Világszövetség egyik alelnöke volt.

**Billy Graham** az ismert amerikai evangélikus magyarországi és lengyelországi látogatásáról interjút adott, melyet közölt az NDK-beli metodista egyház lapja, a Friedens Glocke. A nyilatkozat szövegét a Békehírnök is közölte. Hecker Frigyes fordításában.

**Az egyik külföldi egyházi lap** a teológiai főiskolák hallgatóinak elnökesedéséről ír. Közli, hogy az NSZK-beli Göttingen Egyetemen 1222 hallgatóból 401, tehát a hallgatók egyharmada nő. Ez az arány az első éveseknél még magasabb, mert 190 hallgató közül 79 nő.

**A római egyházmegyében** csökken az egyházi házasságkötések száma. 1963-ban az egyházi házasságkötés száma az összes római esküvők 93%-a volt, míg 1974-ben már csak 74%. A csökkenés oka nyilván az új válási törvény következménye.

## Az iszlám irányzat az NSZK-ban

Az NSZK-ban a muzulmánok követelik vallási szervezetük állami elismerését egyházi adó behajtási joggal. A német szakszervezetek attól félnek, hogy az 1,4 millió muzulmán — ebből több mint 1,1 millió török és 1200 német —, akik csak a Korán suráit fogadják el, „államot alkotnak majd az államban".

Az áhítatos megújulás képviselőjének mindenekelőtt a Süleyman-cilar-mozgalom tekinti magát. Ez a — Törökországban betiltott — szekta a nagy keresztény felekezetekkel és a zsidó kultusközösséggel az állam szempontjából jogilag egyenlővé akar válni. Ehhez csatlakozik a konzervatív Nurdschuluk vallási csoport is, amely a Kalifa-rendszerhez való visszatérést követeli, továbbá a 120 000 lélekszámú jugoszláv muzulmán is.

Az NSZK-ban sokfelé van mecsetje és imaháza — összesen 133 vallási közösség és 160 imaház — a

Süleyman-mozgalomnak. Ha Törökországban egy állami tisztviselő Süleyman Hilmi Tunahan (1888-1959) tanait hirdeti, az „repül" — a török radikális intézkedés szerint. Ez a szekta a Koránon kívül más törvénykönyvet nem ismer el. A nők csupán a Korán 6236 versét olvashatják, és a latin abc használatát is ismét meg fogják tiltani.

Ez a közösség, amely papíron a szabad demokratikus alaprendhez tartozónak vallja magát, azt akarja, hogy Északrajna-Westfália elismerje mint közjogi testületet. Ezáltal az elismert muzulmánok a két legnagyobb keresztény felekezet mellett, a harmadik legnagyobb vallási közösség lennének. Ebben az esetben a muzulmánok „saját adóztatási rendszerük alapján" egyházi adót vethetnének ki, és azt az állami adóhivatalnoknak kellene behajtania.

Németből: Nadler Alice

## Teológiai kérdések marxista értelmezése

Poór József debreceni egyetemi professzor doktori értekezésének nyilvános vitája, a marxista—keresztény párbeszéd jelentős határköve hazánkban.

A Tudományos Minősítő Bizottság dr. Fukász György zeneművészeti főiskolai professzor elnöklelte mellett ülésezett. Tagjai voltak mint opponensek: dr. Kónya István debreceni egyetemi rektor, dr. Lukács József akadémikus, a Világosság főszerkesztője, Jóry Sándor pécsi egyetemi docens és Balló István, az Állami Egyházügyi Hivatal ny.

elnökhelyettese. A benyújtott diszertáció témája: *A XX. századi protestáns teológia főbb irányzatai, különös tekintettel a magyarországi szolgálat teológiára.* A Tudományos Minősítő Bizottság Poór József doktori értekezését a legmagasabb pontszámmal értékelte és fogadta el.

A nyilvános vitában felszólt dr. Jánossy Imre debreceni református teológiai akadémiai tanár és Hajdu Péter budapesti református lelkész. Örvidenénk, ha a tanulmány minél előbb nyomtatásban is megjelenne.

## Külföldi hírek

**Dr. Juhász István**, a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet református karának tanára, ismertette a Confessio e. folyóirat egyik múlt évi számában az Intézet ifjúsági önképzőkörében tartott disputát Sütő András drámájáról, melyet bizonyára olvasóink is ismernek a budapesti színházi és mozielőadásokból. A Csillag a máglyán, Sütő Andrásnak olyan műve, melynek láttán senki sem marad közömbös Szervét és Kálvin disputáját illetően. Ezt bizonyítja az önképzőköri disputa anyaga is.

A Canadian Unitarian 1980. évi januári számában Vernon Nichols lelkész — aki részt vett a budapesti és a dévai zsinatokon — beszámolót írt „The spirit of David lives centuries later” Dávid szellem századok múltán is él.

A romániai ortodox egyházban az elmúlt év első hat hónapjában 45 papot szenteltek és 12 templomot restauráltak, illetve építettek.

Az olimpiai gondolat tisztaságáért emelte fel szavát a Német Szövetségi Köztársaság két legnagyobb egyházának vezető személyisége, akik elítélték az 1980 nyarán Moszkvában tartandó olimpia bojkottálását. A nyilatkozatot Joseph Höfner bíboros, mint a katolikus püspöki konferencia elnöke és Eduard Lohse püspök mint az evangélikumi református egyházak tanácsának elnöke tette, hangsúlyozva, hogy az olimpiai játékokat politikai konfliktusok nem zavarhatják.

Sigríd Hunke asszonynak, akinek már több vallástörténeti vonatkozású könyve jelent meg német nyelven „Glauben und Wissen” (Hinni és tudni) címen új könyvet írt, amelyet a Welt am Sonntag című német protestáns hetilapban és a Freies Christentum című havi szemlében erősen megkritizáltak.

Dr. Eugene Pickett az amerikai unitárius univerzalista egyház vezetője, tanácsa legutóbbi ülésén jelentést tett arról, hogy a különböző gyülekezetek meglátogatását és ott végzett szolgálatait összeköti az illető városban és környékén élő nevezetesebb unitárius világi személyek meglátogatásával. Legutóbbi, Washingtonban történt látogatása alkalmával meglátogatta a város néger polgármestert, Marion Barryt, aki a főváros legnagyobb unitárius gyülekezetének rendes tagja.

Suenens belga bíboros utódául Bruxelles érseke II. János Pál pápa Godfried Daneels antwerpeni püspököt nevezte ki. Suenens bíboros jelentős szerepet játszott a II. vatikáni zsinaton.

Milánó érseke a nyugalomba vonult Giovanni Colombo bíboros utódául a pápa Carlo Martini jezsuita professzort, különböző vatikáni bizottságok aktív tagját nevezte ki, akit sajtókezeleg szentelt püspökké 1980 januárjában.

Brassóban tartotta értekezletét a sepsiszentgyörgyi egyházkör, december közepén. Előadást tartott dr. Kovács Lajos püspök.

Bágyonba Rezi Elek kolozsvári segédlelkészt nevezte ki dr. Kovács Lajos püspök rendes lelkésznek.

Kökösben, több évtizedes szolgálat után nyugalomba vonult Mátyás György lelkész.

Sevilla katolikus érseke José María Bueno y Monreal betöltötte 75. életévét, és a rendelkezéseknek megfelelően benyújtotta lemondását. II. János Pál pápa kiváló érdemeire tekintettel a lemondást nem fogadta el és kérte a bíborost, hogy továbbra is kormányozza egyházmegyéjét.

Klein Albert dr., a nagyszombati szász evangélikus püspök most töltötte be 70. életévét. Egyházunk jó kívánságot püspökünk táviratban tolmácsolta.

Alexander E. Peaston, az észak-írországi Dromore község unitárius lelkésze, hosszú szenvedés után elhunyt. Peaston

lelkész Oxfordban tanuló társa volt püspökünknek, több jeles liturgiátörténeti és irodalomtörténeti munkát írt; legutóbb elnöke volt az angol unitárius történeti társulatnak.

Özv. Bíró Istvánné sz. Végh Ida, ny. tanítónő, egykori bágyoni unitárius lelkész özvegye febr. 14-én elhunyt 83 éves korában. Aranyosrákoson temették férje sírjába. Testvére gyászában őszinte szívvel osztozunk.

Gellérd Imre homoródszentmártoni lelkész 60 éves korában váratlanul elhunyt. Székelyudvarhelyen temették nagy részvét mellett. Egyike volt az erdélyi unitárius lelkészkar jó szónokainak, aki tartalmas beszédeivel a Keresztény Magvető hasábjain is felhívta magára a figyelmet. Gyermekei gyászában őszinte szívvel osztozunk. Temetésén sok lelkész társa jelenlétében dr. Szász Dénes tb. esperes, székelyudvarhelyi lelkész szolgált. A kolozsvári központ nevében jó barátja Székely László lelkész, nyugdíjintézeti igazgató búcsúztatta.

## Halottaink

**Az 1979. év szomorú krónikájához tartozik, hogy megemlékezzünk azokról a halottainkról, akik a Dávid Ferenc emlékév nagyobb terjedelmű írásai miatt most kaphatnak méltó helyet lapunkban:**

Szép Gyulát, aki a Duna-Tiszaközi szőlőgyógykezelési központ megalapításától lelkész presbiterként vett részt az egyház életében, 80 éves korában, januárban temették az Újpesti-Temetőben.

Damokos Ferenc 86 éves és id. Vadász István 78 éves pestlőrinci presbitereinket, akik mindketten részt vettek az állami lakótelepi templom építésében, januárban temették a pesterzsébeti temetőben.

Áprilisban az Új-Köztemetőben 78 évesen kísértük pihenőre Dr. Péterfy Gyula volt pestlőrinci presbitert, egyházközségnek nehéz időben volt gondnokát, aki nagyon elfoglalt orvosként is tudott mindig időt szakítani az egyházközség ügyeivel való foglalkozásra.

Júliusban nemcsak a gyászoló család, hanem a nagyközség lakóinak népes serege állta körül Vecsésen szeretett orvosát, Dr. Imreh Pál koporsóját, ki 81 évesen távozott körünkből. Hivatása mellett elismert kutatómunkát végzett a kopjafák leírásával, történetük felkutatásával és gyűjtésével.

Mindannyiuk halála egyházunknak is fájó veszteség. Ravataluknál imáinkban Isten iránti hátaival mondtunk köszönetet ezért, hogy őket magukénak valhatta családjuk és egyházunk. Azzal a hittel kísértük utolsó földi útjukon, hogy míg lelkük békés, boldog örökéletéről a végtelenség régióiban, úgy szeretettel vigasztalásáról itt a mi földi világunkban Isten szeretete gondoskodik.

(: Huszti János budapesti lelkész, egyházi közügyigazgató 1979. évről szóló jelentéséből. :)

Dr. Gyergyay Árpád nyíregyházi főorvossal, egyházi tanácsossal, életének 61. évében jan. 18-án tragikus hirtelenséggel elhunyt. Néhány éve telepedett át Nyíregyházára, ahol munkatársai megszerették, és munkásságát nagyra értékelték. Temetésén feleségén, két gyermekén a testvérek közül is megjelentek, a közeli és a messzebb távolból is. Hátmaradtainak részvétünket fejezzük ki. Emlékezetét megőrizzük. Jan. 23-án a nyíregyházi temetőben a szolgálatot Bajor János egyházi főjegyző, debreceni lelkész végezte.

Dr. Kálnoki Kiss Jenő ny. főorvos, a kolozsvári Kriza önképzőkör egykori elnöke, budapesti presbiter jan. 27-én, 78 éves korában elhalt. Családi hagyományaihoz híven hűséges tagja volt egyházunknak, testvére és rokonai gyászában őszinte szívvel osztozunk. Huszti János szolgált temetésén.

Dr. Gál Miklós, aranydiplomás orvos, a kolozsvári kollégium egykori igazgatójának dr. Gál Kelemennek fia, febr. 21-én 80 éves korában elhalt. Közeli és távollevő rokonai gyászában osztozunk. Huszti János lelkész szolgált a temetésén.

Özv. Györfi Gézáne sz. Rácz Róza, néhai Györfi István lelkész-tanár sógornője, — bár más vallású volt — hűséges látogatója volt templomunknak. Jan. 22-én 90 éves korában elhunyt. Emléke legyen áldott.

Hetényi Sándorné, sz. Patócs Mária, hódmezővásárhelyi gondnokunk felesége elhunyt. A család gyászában őszinte szívvel osztozunk.

Özv. Csáka Jánosné, sz. Maschek Mária, életének 85-ik évében, hosszas betegség után elhunyt. Férje az ötvenes évek közepéig — haláláig — éveken át gondnoka volt a rákospalota-pestújhelyi gyülekezetnek. Fia és családja gyászában együttérzéssel, néhai Csáka neni iránti szeretettel osztozunk. Temetésén, március 12-én, a szolgálatot Bencze Márton és Huszti János lelkészek végezték.

Dr. Tanka Dezső ny. kórházi főorvos, hosszú évtizedeken át a szombathelyi unitárius szörvány gondnoka, lelkészének állandó vendéglátója, elhunyt. Aranyosrákos adta a Dunántúli dombjainak. Áldott emlékü feleségével együtt a beteg lelkeknek voltak gyógyítói. A kórházi szobában végezték isteni szolgálataikat. Szabadidejében a művészet, elsősorban a zene nagy tisztelője volt. Emléke legyen áldott. A temetési szertartást Szász János lelkész végezte február 25-én.

Belovány István, a dunántúli unitárius egyházközség lelkes és áldozatkész tagja, 59 éves korában, tragikus hirtelenséggel elhunyt Ugod-Franciavágáson. Emléke legyen áldott.

Oláh Márton bajai lakos febr. 15-én 66 éves korában elhalt, Testvére gyászában őszinte szívvel osztozunk.

Lapunk múlt évi legutolsó számának megjelenése óta a budapesti egyházközségünkben az alábbi híveinktől búcsúztunk:

Pál Rozália, megh. 1979. okt. 25-én, 81 éves korában; dr. Lőrinczy Aladár, nov. 21-én, 77 éves; Kovács Károly, nov. 27-én 66 éves; Berde Béla, nov. 30-án, 53 éves; Paál Akosné, Török Piroska, dec. 15-én, 79 éves; Olvedy Zsuzsanna, dec. 18-án, 92 éves; Nagy Jánosné, Szentkirályi Lilla, dec. 25-én, 87 éves; Pál Zsigmondné, Péter Karolina, dec. 28-án, 91 éves, Migray Dániel, dec. 28-án, 60 éves; dr. Szentmiklósi Pál, 1980. jan. 2-án, 60 éves; Dóra Lászlóné, jan. 9-én, 70 éves; Tamási Károly, jan. 14-én, 61 éves; Bajka József, jan. 17-én, 67 éves; Cseke Albertné, Végh Julianna, jan. 21-én, 93 éves; Kötő Istvánné, Gál Lia, — Tata — febr. 6-án, 45 éves; Burján Mihályné, Bodor Lidia, febr. 16-án, 87 éves; Nyugodjanak békében!

„Az Isten szeretetet; és aki a szeretetben marad, az Istenben marad, és az Isten is ő benne”. János 1 lev. 4. 16.

### UNITÁRIUS ÉLET

Laptulajdonos

a Magyarországi Unitárius Egyház

Felelős szerkesztő és kiadó:

Dr. Ferencz József

V., Nagy Ignác u. 4. Budapest, 1055

Táv. : 113-094.

Szerkeszti a szerkesztő bizottság

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI 1900 Budapest V., József nádor tér 1.) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-96 162 pénzforgalmi jelzőszámára. Évi előfizetési díj 48,— forint

Külföldre évi 60,— forint

INDEX: 25.842

80.2714/2-02 Zrínyi Nyomda, Budapest

F. v.; Bolgár Imre vezérigazgató

HU ISSN 0133-1272